

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Český Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra biologie

Bakalářská práce

Využití vycházek do okolí mateřské školy v environmentální výchově

Vypracovala: Ing. Andrea Eyblová

Vedoucí práce: PhDr. Jan Petr, Ph.D.

České Budějovice 2018

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 13. 7. 2018

.....
Ing. Andrea Eyblová

PODĚKOVÁNÍ

Za odborné vedení, vstřícný přístup, ochotu a trpělivost při zpracování mé bakalářské práce děkuji jejímu vedoucímu, Mgr. Janu Petrovi, Ph.D..

Poděkování patří i MŠ Lhenice za možnost realizace mé dlouhodobé praxe a všem vyučujícím Pedagogické fakulty JČU, kteří mne nějakým způsobem inspirovali.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá možnostmi využití bezprostředního okolí mateřské školy Lhenice k realizaci environmentální výchovy a jejím propojením s dalšími výchovnými a vzdělávacími cíli předškolního období. Teoretická část definuje environmentální výchovu, uvádí její potenciál v naplňování cílů Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání, zabývá se specifiky environmentální výchovy v předškolním věku. Praktická část práce předkládá výsledky průzkumu okolí mateřské školy ve formě navržených tras vycházek a s nimi spojené vzdělávací nabídky.

Klíčová slova: environmentální výchova, MŠ Lhenice, vycházky, vzdělávací nabídka

ABSTRACT

The Bachelor thesis deals with the possibilities of using the immediate vicinity of Lhenice nursery school for the execution of environmental education and its interconnection with other educational and formative aims of preschool period. The theoretical part of the thesis defines environmental education and its potential to fulfill the goals of Framework education program, it is specifically aimed at the environmental education in preschool ages. The practical part contains the outcome of mapping the nursery school's surroundings, it submits outing paths and their educational offer.

Key words: environmental education, Lhenice nursery school, outings, education offer

OBSAH

1 ÚVOD.....	7
2 LITERÁRNÍ PŘEHLED	8
2.1 Teoretické pojetí environmentální výchovy.....	8
2.2 Environmentální výchova v mateřské škole.....	11
2.3 Psychologická východiska pro environmentální výchovu v předškolním věku.....	14
2.4 Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání a environmentální výchova ...	17
3 METODIKA PRÁCE	21
3.1 Přírodní poměry šetřené oblasti	21
3.2 Charakteristika MŠ Lhenice.....	21
3.3 Sled prací.....	22
4 VÝSLEDKY.....	23
4.1 Jaro.....	24
4.1.1 Bylinné patro jarního lesa	24
4.1.2 Stromové patro jarního lesa.....	27
4.1.3 Jaro u potoka.....	29
4.1.4 Poznej les všemi smysly.....	31
4.2 Léto.....	37
4.2.1 Voda v krajině.....	37
4.2.2 Život na louce	45
4.3 Podzim.....	47
4.3.1 Plody lesa	47
4.3.2 Podzimní listy	50
4.3.3 Pobytové známky živočichů	52
4.3.4 Lesní profese	56
4.4 Zima.....	57
4.4.1 Zvířata v zimě	57
4.4.2 Stromy v zimě.....	58
4.4.3 Větrný živel.....	60
5 DISKUZE.....	61
6 ZÁVĚR	62
7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	63
8 SEZNAM PŘÍLOH.....	67

1 ÚVOD

V mateřské škole (MŠ) Lhenice se v posledních letech čím dál častěji objevují prvky environmentální výchovy (EV). Již název nového školního vzdělávacího programu (ŠVP) „Společně s přírodou“ dává tušit, že se environmentální výchova stává nedílnou součástí života této instituce. Pomáhá jí v tom i členství v síti Mrkvička, kterým se zapojila do programu, který poskytuje metodickou a informační podporu v oblasti environmentální výchovy, vzdělávání a osvěty (EVVO).

Prostředí školky dává dětem základ správných environmentálních postojů. Děti jsou vedeny k tomu, aby neplýtvaly vodou a materiálem. Na chodbě byl vybudován „zelený koutek“, ve kterém se nachází koše na tříděný odpad, kam děti odnáší ze tříd své odpadky. Každoročně se všechny třídy zapojují do akce „Uklidíme Česko“. V koutku je rovněž akvárium s rybičkami, o které se děti samy starají, a jsou zde ukázky recyklace starých věcí a jejich opětovného využití pro nové účely. Na chodbách i ve třídách přibývá nový dřevěný masivní nábytek a parapety pro pokojové květiny. Hračky jsou pomalu obměňovány za kvalitní, vyrobené pokud možno z přírodních materiálů. Školka se snaží společně s dětmi a jejich rodiči o vybudování přírodní zahrady. Již nyní na ní jsou záhony se zeleninou, o níž děti pečují a kompost.

Poloha školky nabízí výborné podmínky pro realizaci environmentální výchovy, ale obrovský potenciál přírodně rozmanitého prostředí jejího okolí zůstává zatím bohužel nevyužit. Děti tráví většinu času na hřišti s herními prvky nebo procházkami obcí.

Cílem bakalářské práce je navrhnout vhodnou vzdělávací nabídku pro předškolní vzdělávání formou vycházek do bezprostředního okolí mateřské školy. Tato vzdělávací nabídka bude orientována především do oblasti environmentální výchovy, ale s ohledem na další výchovné a vzdělávací cíle předškolního vzdělávání.

Cílem vycházek není předat dětem co největší znalosti, ale vést je, aby se učily vnímat rozmanitost rostlinné a živočišné říše, jakož i neživé přírody, učily se chápat, že vše se vyvíjí, vzniká, zaniká, že děje se opakují. A v neposlední řadě se u nich snažit vyvolat touhu trávit v přírodě i svůj volný čas.

2 LITERÁRNÍ PŘEHLED

2.1 Teoretické pojetí environmentální výchovy

V mezinárodním měřítku se běžně uvádí, že pojem „environmentální výchova“ se objevil na konferenci Mezinárodní unie ochránců přírody (IUCN) v roce 1948 (Disinger, 1983 in Palmer, 1998). Wheeler (1985 in Palmer, 1998) však zmiňuje, že pojem se objevil už v knize *Communitas* od Paula a Percivala Goodmanových, publikované v roce 1947. Na první definici bylo třeba počkat až do roku 1977, kdy se konala v Tbilisi první mezinárodní konference o environmentální výchově. Cíle environmentální výchovy byly formulovány ve třech bodech: „1. Posílit naše vědomí a porozumění ekonomické, sociální a ekologické provázanosti v městských i venkovských oblastech; 2. Poskytnout každému příležitost dosáhnout znalostí, hodnot, názorů, odpovědnosti a dovedností k ochraně a zlepšování životního prostředí; 3. Tvořit nové vzorce chování jednotlivců, skupin i společnosti jako celku vstřícné k životnímu prostředí“ (Tbilisi Declaration, 1977, in Činčera, 2007, s. 12). V České republice je tento termín zaváděn ministerstvem životního prostředí od konce devadesátých let 20. století (Leblová, 2012). Do té doby se u nás používaly termíny „výchova k ochraně přírody“, „výchova k péči o životní prostředí“ a následně „ekologická výchova“. Ekologická výchova by měla být podřazená komplexnější environmentální výchově, u nás je však považována za synonymum (srov. Činčera, 2007; Kroufek, Kroufková, 2014).

Dnes definujeme environmentální výchovu v nejširším slova smyslu jako „veškeré výchovné a vzdělávací úsilí, jehož cílem je především: zvyšovat spoluzodpovědnosti lidí za současný i příští stav přírody a životního prostředí, rozvíjet tvořivost, citlivost a vstřícnosti lidí k řešení problémů péče o přírodu, utvářet ekologicky příznivé hodnotové orientace, které kladou důraz na dobrovolnou střídmost, na nekonzumní, duchovní kvality lidského života, hledat příčiny ekologické krize a cesty k jejímu řešení“ (Jančaříková, 2010, s. 9). Leblová (2012) zahrnuje do environmentální výchovy: budování pozitivního a odpovědného vztahu k přírodě a pochopení její nenahraditelné ceny pro život všech, schopnosti estetických prožitků v souvislosti s přírodou, poznávání vztahů v přírodě a vliv člověka na ni, budování správných hodnot, postojů

a kompetencí k péči o přírodu, připravenost k angažovanému jednání. Environmentální výchově se věnují i internetové stránky ministerstva životního prostředí, kde se můžeme dočíst, že pomáhá rozvíjet vztah k přírodě a k místu, porozumění přírodě, dovednosti k jejímu zkoumání, schopnosti řešit problém a konflikty související s životním prostředím a připravenost jednat ve prospěch životního prostředí. Činčera (2007) ji hodnotí jako náročný projekt, protože chceme změnit postoje dětí, ovlivnit jejich jednání, způsob chápání a interpretace světa i životní styl.

Cílem environmentální výchovy je vzbudit v dětech touhu poznávat okolní svět a rozvíjet u nich hluboký a trvalý vztah k přírodě (Jančaříková, 2010). Dlouhodobým cílem pak je, aby se děti, až dospějí, rozhodovaly proenvironmentálně, tj. pro přírodu (Jančaříková, Kapuciánová, 2012). Krajhanzl (2012a) nazývá proenvironmentálním chováním takové, které je společností hodnoceno jako šetrné nebo přispívá ke zdraví životního prostředí. Bývá též nazýváno jako chování ohleduplné k přírodě a životnímu prostředí, odpovědné k životnímu prostředí, ekologické či environmentálně udržitelné chování.

V souvislosti s environmentální výchovou se často setkáváme s pojmem „environmentální senzitivita“. Leblová (2012) ji popisuje jako rozvinutý zájem o přírodu, touhu poznávat ji a potřebu aktivně ji ochraňovat. Krajhanzl (2012a) ji definuje jako vnímavost a všímavost vůči přírodě, kdy člověk s vysokou senzitivitou spatří a uslyší i to, co mnozí míjejí, ucítí a pocítí to, co ostatním zůstává utajeno, je vnímavý ke krásám, ale i ke zraněním přírody. Krajhanzl vymezuje kromě environmentální senzitivity ještě další možné roviny vztahu jedince k přírodě, které se projevují v jeho chování. Těmi jsou: potřeba kontaktu s přírodou, schopnosti a dovednosti pro kontakt s přírodou, environmentální vědomí a obecný postoj k přírodě. Člověk s vyšší potřebou kontaktu s přírodou ji vyhledává, chodí do ní co nejčastěji. Člověk s vyšší úrovní schopností a dovedností pro kontakt s přírodou si v ní umí poradit, je zvyklý na různé počasí, vybavený pohybově, smyslově, emočně a intelektově. V přírodě se cítí klidně a uvolněně, protože s ní má své zkušenosti, umí si v ní odpočinout, ví, na co si dát pozor. Člověk s vyšším environmentálním vědomím hledá způsoby, jak se chovat k přírodě ohleduplněji, dokáže se kvůli ní uskromnit ve svých potřebách, její ochrana je pro něj otázkou emocí.

Emile Strejčková varovala před současným vývojem vztahu lidí k přírodě a opakovaně používala termín „odcizení přírodě“. Spojovala ho s nedostatečným kontaktem dětí s přírodou, důsledkem čehož se v ní neumí pohybovat, nerozumějí jí, nevnímají její hodnotu a nedovedou o ni pečovat.

Dalším pojmem, se kterým se můžeme setkat, je „environmentální gramotnost“ (ekologická gramotnost, ekogramotnost), což je „*proces poznávání a osvojování si takových způsobů myšlení, které vedou k porozumění souvislostem a vztahům uvnitř i vně lidských společenství a přírodních systémů*“ (Dlouhá, 2008). Zpravidla je definována jako soubor znalostí, hodnot, postojů a dovedností (Činčera, Štěpánek, 2007). Za autora pojmu bývá považován Orr společně s Caprou. Orr považuje nedostatečně kvalitní vzdělání za hlavní příčinu současných environmentálních problémů a upozorňuje na nebezpečí, které s sebou přináší orientace vzdělávání na pouhé znalosti. Cílem by mělo být formování člověka (Orr, 1991 in Bartoš, Matějček, 2012). I empirické výzkumy, které sledovaly, zda je v environmentální výchově důležitější pracovat s vědomostmi nebo s postoji, ukázaly, že výraznějším činitelem jsou emoce a postoje (Krajhanzl, 2012a).

Výchovou, osvětou a vzděláváním k ochraně životního prostředí se zabývá rovněž zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, který uvádí v § 16, že je provádíme tak, aby „*vedly k myšlení a jednání, které je v souladu s principem trvale udržitelného rozvoje, k vědomí odpovědnosti za udržení kvality životního prostředí a jeho jednotlivých složek a k úctě k životu ve všech jeho formách.*“

Ministerstvo životního prostředí si nechalo vypracovat dokument „Cíle a indikátory pro environmentální vzdělávání, výchovu a osvětou v České republice“ (Broukalová a kol., 2011), který formuluje cíle environmentální výchovy, vzdělávání a osvěty (EVVO) pro různé cílové skupiny. Dokument vymezil kompetence (soubory znalostí dovedností a postojů) potřebné pro environmentálně odpovědné jednání v pěti oblastech – vztah k přírodě (potřeba kontaktu s přírodou, schopnost přímého kontaktu, citlivost k přírodě), vztah k místu (znalost místní krajiny, vědomí sounáležitosti s místem a pocit zodpovědnosti za něj), ekologické děje a zákonitosti (zájem o pochopení dějů a jejich zkoumání, schopnost a dovednosti pro zkoumání přírody, porozumění základním ekologickým dějům a zákonitostem), environmentální problémy a konflikty (schopnost

analýzy problémů, schopnost formulovat vlastní názor na ně, spolupráce a komunikace při řešení konfliktů), připravenost jednat ve prospěch životního prostředí a možnosti jejich ověření (znalost základních principů ochrany životního prostředí, znalosti a dovednosti potřebné pro šetrné zacházení i aktivní ovlivňování svého okolí) (MŠMT, 2008).

2.2 Environmentální výchova v mateřské škole

Podle pokynu MŠMT ČR se při realizaci EVVO doporučuje *„uplatňovat takové metody a formy vzdělávání, které vedou k aktivizaci žáků a k podpoře učení. Důležitou složkou EVVO je přímé učení ve venkovním terénu, které je hlavně v předškolním a mladším školním věku navíc spojeno i s včasným rozvíjením harmonické osobnosti a přirozené vitality dětí“* (MŠMT, 2008, s. 6)

Význam přímého kontaktu s přírodou je podložen výsledky řad studií, které ukazují jeho důležitost pro zrání a vývoj jedince. Nejzásadnější je zřejmě obrovská síla přírodních stimulů na smysly dítěte. Ty podněcují dětskou pozornost, poznávání a schopnost jednat, protože příroda je zdrojem nestability, která vyžaduje připravenost reagovat a adaptovat se (Kulhavý, 2008). Jančaříková (2010) upozorňuje na přiměřenost podnětů pro dítě v přírodě, protože se naše smysly v přírodě dlouhá léta vyvíjely.

Témata globálních problémů životního prostředí, environmentální udržitelnosti či proenvironmentálního chování jsou vývojovým možností malých dětí ještě mnoho let vzdálené, ale příroda rozvíjí jejich pohybové schopnosti, smyslové vnímání i fantazii (Krajhanzl, 2012). Leblová (2012) vidí přírodu jako prostor pro poznávání a učení, hry i relaxaci. Úkolem mateřské školy je děti především motivovat, rozvíjet u nich environmentální senzitivitu, seznámit je se základními ekologickými zákonitostmi a výzkumnými dovednostmi (Jančaříková, Kapuciánová, 2012). Výzkumné a badatelské činnosti, kdy se děti učí využívat své smysly k pozorování a experimentování, zvyšují často zájem dětí o životní prostředí. Představují pro ně zábavnou aktivitu. Děti realizují jednoduché experimenty, mají příležitost používat badatelské nástroje a pomůcky. Ze složitého komplexu environmentálních zákonitostí je třeba vybrat to základní a důležité, co můžeme vhodným způsobem předat dětem. V předškolním vzdělávání

se zaměřujeme na závislosti organismů na jejich životním prostředí, koloběhu látek, potravních řetězcích a proměně přírody v čase (Kroufek, Kroufková, 2014).

Environmentální senzitivita je stěžejním tématem environmentální výchovy v MŠ, je pevnou součástí dispozic k environmentální gramotnosti a důležitým předpokladem k naplňování dalších zásadních témat pro rozvíjení odpovědného environmentálního chování (Kroufek, Kroufková, 2014). Právě předškolní věk je senzitivním obdobím pro její rozvoj. *„Předškolní a mladší školní věk jsou pro vytvoření vztahu k přírodě určující. Přímé pozorování a přirozený styk s přírodou v raném věku jsou nenahraditelné.“* (Leblová, 2012, s. 19). Emilie Strejčková mluví v této souvislosti o tzv. imprintingu neboli vtisknutí. Zásadní je přímý a hojný kontakt s přírodou. Děti poznávají různé biotopy, obdivují přírodu společně s učitelkou, prožívají v ní pěkné vztahy s vrstevníky, naslouchají příběhům o přírodě, učí se naslouchat zvukům přírody, vnímají dlouhodobé sezónní změny i krátkodobé změny počasí, poznávají historii krajiny v okolí MŠ, vytvářejí si intenzivní vztah ke konkrétnímu místu (Jančaříková, Kapuciánová, 2012). Kontakt by měl být pozitivní a zapamatovatelný (Kroufek, Kroufková, 2014). Na tuto skutečnost upozorňuje i Leblová (2012), která nás nabádá, abychom pomáhali dětem zažívat krásu a tajemství přírody, učit je přírodu milovat a mít k ní úctu. Krajhanzl (2012b) upozorňuje, že příroda sama nevychovává. Dítě se v ní může učit soucitu s živými tvory a úžasu nad jejími krásami, stejně jako nezájmu a krutosti. Proto je důležitý přístup učitelky. Vyslovuje domněnku, že příroda sama od sebe děti lásce k ní nenaučí, ale mohou se jí naučit od svých dospělých průvodců. Stejně tak Strejčková (1998) vidí úlohu moudrého vychovatele jako zásadní, aby usměrnil činnost dětí ve vztahu ke všemu živému tak, aby se nestaly krutými tyrany, platonickými milovníky ani lhostejnými návštěvníky přírody, aby jim pomohl navázat vzájemné kontakty. Zároveň varuje před zprostředkovaným pozorováním života, který se může stát návykem, a pokus o převýchovu bude pravděpodobně málo úspěšný. Máchal (2000) vyzdvihuje dát dětem příležitost, aby mohly v opravdové přírodě něco hlubokého prožít, vyzorovat, pochopit, něčemu pomáhat a umět vysvětlit, proč tak činí, aby pro ně byla důležitá a měly ji rády.

Čím větší bude rozsah zkušeností dítěte s přírodou, setká se s její větší rozmanitostí, tím menší je pravděpodobnost, že dojde v budoucnosti ke zkreslení jeho představ

na základě zprostředkovaných obrazů prostřednictvím knih nebo filmů (Krajhanzl, 2012b). Kahn a Kellert (2002) upozorňují, že děti dnes získávají obrovské množství informací o přírodě zprostředkovanou zkušeností (knihy, televize), přičemž přímý kontakt s přírodou klesá. Na to, že informace o přírodě zprostředkované slovy, obrazy či technickými prostředky nemohou být úplné a nedeformované a navíc jsou vytržené ze souvislostí, upozorňovala i Strejčková (1998). Nemohou tudíž dětem stačit ke správné orientaci v životních situacích. I podle Řeháka (1968) jsou prožitky a vědomosti z každého vlastního pozorování v přírodě hlubší a trvalejší, než zprostředkované poznání z knih a filmů - „jaro v záběrech barevného filmu je jistě překrásné, a přece vůni květů, pocit slunečního tepla na tvářích, jemné záchvěvy vánku, který nám čechrá vlasy, a vzrušení, které prožíváme na svých jarních toulkách v přírodě při vlastních pozorováních a zážitcích, nám dát nemůže“.

Protože děti získávají velké množství podnětů a zkušeností, je třeba je dále zpracovat, aby se z nich staly zapamatované zážitky. Zpracování může mít různou formu - výtvarnou, vyprávění, výstavky, pamětní krabice (Jančaříková, Kapuciánová, 2012).

Při environmentální výchově musíme dodržovat pedagogické zásady, které vychází ze znalosti specifických vzdělávacích potřeb předškolních dětí. Činnosti realizovat zajímavou formou, střídat činnosti vyžadující soustředění s aktivitami pohybovými a relaxačními, využívat dramatickou výchovu, vyprávění, písničky, respektovat časový kontext a přirozené cykly, podporovat zvědavost, aktivitu dětí, poznávat všemi smysly, rozvíjet fantazii a kritické myšlení, nesoutěžit (Jančaříková, 2010).

Předškolnímu věku je nejvlastnější učení v širším smyslu, kdy jedinec přirozenými cestami sbírá a zpracovává zkušenosti ze všech oblastí života. Zkušenosti získává především tím, že něco dělá a zároveň to prožívá. Při prožitkovém učení se dítě učí a naučí samo, spontánně, pomocí prožitku a zkušenosti. Je založeno na citovém prožívání a osobních zkušenostech. I když podnět přichází zvnějšku, iniciativa je na straně dítěte. To proniká do problému, nalézá řešení, pojmenovává, nachází smysluplnost získaného poznatku, pociťuje uspokojení (Havlíková a kol., 2006).

2.3 Psychologická východiska pro environmentální výchovu v předškolním věku

Všechno má svůj čas a týká se to i vývoje dítěte. V každém období dětství máme jedinečnou příležitost pro rozvoj vztahu k přírodě, kdy můžeme oslovit aktuální potřeby dětí, nadchnout je a umožnit jim naučit se spoustu užitečných věcí, ale zároveň má každé období i své vývojové limity (Krajhanzl, 2012b).

Předškolní období je charakteristické diferenciací vztahu ke světu, typické je fantazijní zpracování informací a intuitivní uvažování, které ještě není regulováno logikou. Myšlení je útržkovité, nekoordinované, nepropojené, chybí komplexní přístup (Vágnerová, 2012). Dítě přechází z údivu do pozice průzkumníka (Sobel, 1993 in Kulhavý, 2008). Erikson zase uvádí, že děti se zajímají především o činnosti. Způsob, jakým předškolní děti uvažují o světě, se naplno projevuje i v jejich vnímání přírody. Poznávají přírodní svět především spontánně, nahodile a útržkovitě (Vágnerová, 2012). Přesto už často pojmenovávají zvířata a rostliny a vytvářejí si svá vlastní třídění, která se v dalších letech vyvíjejí.

Dítě své představy přizpůsobuje vlastním možnostem poznání i aktuálním potřebám. Při nazírání na svět a výběru informací se projevuje centrace, kdy dochází k redukci informací, ulpívání na jednom percepčně nápadném znaku a přehlížení od méně výrazných, i když mnohdy významnějších, fenomenismus, kdy svět je pro dítě takový, jaký vypadá, a prezentismus – vázanost na přítomnost, aktuální podobu světa (Vágnerová, 2012). Dítě zajímá, co je tady a teď. Z toho musíme vycházet a vytvářet znalosti, založené na vnímání všemi smysly (Leblová, 2012). Dětský prezentismus omezuje rozvíjení ekologického myšlení v jeho schopnosti domýšlet důsledky svých činností v prostoru a čase. Je třeba respektovat, že dítě nedokáže rozlišit časové pojmy a rovněž nechápe prostorové vztahy. Existují pro něj jen místa, kde žije a kde se pohybuje. U nich dochází k emocionální diferenciaci na bezpečné x nebezpečné, příjemné x nepříjemné. Typický egocentrismus zase způsobuje, že dítě se zajímá o věci, které souvisejí s ním samým. Proto zpočátku zaměřujeme vše na současnost a na místa dítěti důvěrně známá (Horká, 2015).

Dítě přichází do školky se symbolickým myšlením, už nemusí všechno zkoušet, aby přišlo na správné řešení. Kolem čtvrtého roku se rozvíjí názorové (intuitivní) myšlení, které pracuje s již ustálenými pojmy, které odkazují na objekt s určitou významovou podobností (Krajhanzl, 2012b).

Při zpracování informací uplatňují děti magičnost, kdy si pomáhají při interpretaci dění v reálném světě fantazií, antropomorfismus, tj. přiřítání vlastností živých bytostí i neživým objektům, arteficialismus, jakožto způsob výkladu okolního světa, a absolutismus – každé poznání musí mít definitivní a jednoznačnou platnost (Vágnerová, 2012). Vytváří si intuitivní vysvětlení toho, co a proč se děje (Krajhanzl, 2012b). Z neanalytického intuitivního nazírání vychází dětský eidetismus, což je schopnost vybavovat si velmi jasně názorné obrazy a dětský konkretismus. To umožňuje vytvořit v představě dítěte zřetelnou kopii skutečnosti (Horká, 2015).

Velmi často interpretují svět ze své sebestředné perspektivy a přichází s nečekanými vysvětleními. Při poznávání neznámého si pomáhají tím, co už znají z lidského světa a přírodní svět si polidšťují (Krajhanzl, 2012). Oživují téměř vše, co se nějakým způsobem pohybuje, dodávají věcem lidskou podobu, vidí ve věcech lidské bytosti nebo je s člověkem ztotožňují. Uvedených skutečností lze využít při přibližování přírody dětem, je však nutné vyvarovat se násilného zjednodušování. Zároveň je potřeba vést děti postupně k rozlišování mezi skutečnými a fiktivními vlastnostmi (Horká, 2015).

Vyvíjí se způsob uvažování. Můžeme u nich pozorovat analogické uvažování – odvozování nových pojmů dle podobnosti, ale mnohdy ještě nepřesně, kauzální uvažování – poznání příčinných souvislostí a vztahů. Kauzální výklad však nemusí být logický, stačí, aby byl pro ně subjektivně uspokojující. Mají potřebu si vše empiricky potvrdit, nestačí jim závěr logicky odvodit (Vágnerová, 2012). Protože rozumové schopnosti se teprve vyvíjejí, formy učení založené na logických myšlenkových operacích přijdou na řadu až později. Zatím se učí především nápodobou (srov. Langmeier, Krejčířová, 2007, Vágnerová, 2012). Všímají si, čeho se dospělý bojí, jak se k přírodě chová, jak si umí čas strávený v ní užít, jak se vyrovnává s nepříjemnými situacemi (Krajhanzl, 2012b).

Děti v předškolním věku projevují spontánní zájem o vše živé, odborníci hovoří o tzv. biofilii jakožto vrozeném kladném vztahu ke všemu živému. Pokud není tento zájem rozvíjen, zaniká a může se dokonce změnit v odpor (Jančaříková, 2010).

Děti si neumějí vytvořit citovou vazbu k přírodě jako takové a k životnímu prostředí, jejich abstraktní myšlení a morální uvažování se teprve vyvíjí a v tomto heteronomním stádiu morální vývoje rozlišují to, co je dobré a špatné podle toho, co říká paní učitelka, své chování přizpůsobují především vidině pochvaly nebo trestu. Osvojují si v tomto období celou řadu návyků, jejichž potřebnosti zatím neumějí samy posoudit. Přesto je vhodné jim nabízet vysvětlení, proč je něco dobré či špatné, aby se učily o morálních otázkách přemýšlet (Vágnerová, 2012). Děti si ale v tomto věku již vytvářejí vazbu k určitým místům. Mají rády místa, kde se cítí bezpečně, nikdo je nevidí, ale oni mohou sledovat dění kolem sebe (Clayton, Myers, 2009 in Krajhanzl, 2012b). Ti mladší si taková místa hledají, starší předškoláci si je již začínají sami stavět (bunkry). Podle Stegnera (in Kellert, 2002, in Kulhavý 2008) dochází ve věku mezi pěti a dvanácti lety k hlubokému zapamatování zkušeností spojených s existencí zvláštního místa. Děti si naplňují své vývojové potřeby prostřednictvím vytváření zvláštních míst, jakými jsou například právě úkryty, pevnosti či tajná místa (Nixon, 1997 in Kulhavý 2008). Ty naplňují potřeby bezpečí a jistoty, je to prostor sloužící k rozvoji autonomie v bezpečném prostředí (Kulhavý, 2008). Tato místa mohou mít pro citový život dítěte mimořádný význam (Krajhanzl, 2012b). Vytváří je většinou skupinka dětí, kdy dochází také k nácviu sociálních kontaktů (Kulhavý, 2008). Vztah k místu, kde žijí, si nejlépe vypěstují pravidelnými procházkami po okolí školky (Leblová, 2012).

Kellert identifikoval devět hodnot odrážejících biofilní tendence člověka, z nichž ve věku 3 až 6 let převažují utilitářské (zdůrazňují materiální využitelnost přírodního prostředí pro uspokojování svých potřeb), negativistické (citové projevy vůči přírodě jako odpor, strach, nelibost) a dominionistické (snaha člověka podmanit si a kontrolovat přírodní prostředí). Dle Kahna (1997) převažuje v tomto věku homocentrické uvažování dětí, které se zaměřuje na obhajobu potřeby ochrany přírody z pohledu vlastních zájmů, estetických hodnot a materiálního prospěchu, oproti biocentrickému, které zdůrazňuje vlastní vnitřní hodnotu přírody (Kulhavý, 2008).

Některé děti mohou reagovat na mnoho neznámých podnětů v přírodním prostředí strachem a úzkostí (Kellert, 2002 in Krajhanzl 2012). Pedagog je v těchto případech důležitý pro zdravé sblížení těchto dětí s přírodou. Dalším jeho úkolem je podporovat pocit bezpečí dětí, učit je, čemu se mají vyhnout a čeho se nemusejí bát, pomáhat jim pocitově zvládnout nesnáze (Krajhanzl, 2012b).

Během předškolního věku postupně vzniká tzv. autonomní svědomí či morálka, která se vyznačuje samostatností v hodnocení situace. V této době je důležité nechat děti zažívat pozitivní hodnocení a akceptování kolektivem, aby si mohly budovat svoji sebeúctu (Leblová, 2012).

Pro zdravý rozvoj dětí jsou nesmírně důležité činnosti spontánní, neřízené, aby se děti učily samy sebe smysluplným způsobem zaměstnat. Pro jejich maximální rozvoj je důležité vhodně diverzifikované a podnětné prostředí (Jančaříková, Kapuciánová, 2012). Děti potřebují aktivitu, pestrost nabízených činností, příležitosti k samostatnému pozorování a experimentování a zároveň dostatek času probádat to, co je zrovna zaujalo. Přímé pozorování dětem zprostředkuje mnoho informací, které si dobře zapamatují, protože se budou cítit přímými účastníky. Pokud nedostanou děti při pozorování vhodnou zpětnou vazbu (pozornost, ocenění), postupně tato schopnost u většiny z nich vyhasíná (Jančaříková, 2010).

2.4 Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání a environmentální výchova

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV) (Smolková a kol., 2018), stanovuje elementární vzdělanostní základ. Zaměřuje se na vytváření základů klíčových kompetencí. Ty jsou vyjádřeny v podobě výstupů, formulovány jako soubory předpokládaných vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého jedince (RVP). Environmentální výchova poskytuje možnost získat a rozvíjet všechny kompetence – k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální i činnostní a občanské (Leblová, 2012). Jejich osvojování je dlouhodobý a složitý proces, který začíná v předškolním vzdělávání (Smolková a kol., 2018).

Vzdělávací obsah v RVP PV je členěn do pěti vzdělávacích oblastí: biologické, psychologické, interpersonální, sociálně-kulturní a environmentální. Tyto oblasti jsou nazvány: dítě a jeho tělo, dítě a jeho psychika, dítě a ten druhý, dítě a společnost a dítě a svět. V praxi je třeba tyto oblasti propojovat, aby bylo vzdělání přirozenější, účinnější a hodnotnější (Smolková a kol., 2018). Environmentální výchova je realizována jako průřezové téma všemi oblastmi (Jančaříková, 2010).

Dítě a jeho tělo

„Záměrem vzdělávacího úsilí učitele v oblasti biologické je stimulovat a podporovat růst a neurosvalový vývoj dítěte, podporovat jeho fyzickou pohodu, zlepšovat jeho tělesnou zdatnost i pohybovou a zdravotní kulturu, podporovat rozvoj jeho pohybových i manipulačních dovedností, učit je sebeobslužným dovednostem a vést je ke zdravým životním návykům a postojům.“ (Smolková a kol., 2018, s. 15)

To vše lze uskutečňovat na čerstvém vzduchu v terénu, kde děti překonávají přírodní překážky, odhadují, co je bezpečné a co nikoli, manipulují s nejrůznějšími přírodninami, rozeznávají zvuky, barvy, chutě. Vzhledem k proměnlivému počasí si musí uvědomit, jak se správně obléknout. (Leblová, 2012). Fjørtoft (2004) v Norsku provedla výzkum, který ukázal významný nárůst motorické způsobilosti dětí hrajících si v přírodním prostředí oproti dětem, které si hrály na tradičních hřištích. Měly výrazně lepší rovnováhu a koordinační schopnosti.

Dítě a jeho psychika

„Záměrem vzdělávacího úsilí učitele v oblasti psychologické je podporovat duševní pohodu, psychickou zdatnost a odolnost dítěte, rozvoj jeho intelektu, řeči a jazyka, poznávacích procesů a funkcí, jeho citů i vůle, stejně tak i jeho sebepojetí a sebenahlížení, jeho kreativity a sebevyjádření, stimulovat osvojování a rozvoj jeho vzdělávacích dovedností a povzbuzovat je v dalším rozvoji, poznávání a učení.“ (Smolková a kol., 2018, str.17)

Tato oblast zahrnuje tři „podoblasti“: Jazyk a řeč; Poznávací schopnosti a funkce, představivost a fantazie, myšlenkové operace; Sebepojetí, city a vůle.

Velká část lidí, kteří se zabývají tématem stále narůstajícího oslabování fyzického a duševního zdraví, vidí jako jednu z hlavních příčin nedostatek kontaktu s přírodou.

Vědecké studie ukazují, že ze všech pozitivních dopadů kontaktu s přírodou na naše zdraví je ten na psychické možná nejpodstatnější. Příroda pomáhá snížit stres, úzkost, únavu, obnovuje pozornost, posiluje schopnost soustředění, paměť, zlepšuje spokojenost a náladu, přispívá ke zvládnutí projevů ADHD (Daniš, 2016). Louv (2008) tvrdí, že děti, které jsou více v kontaktu s přírodou, jsou méně agresivní a lépe připravené na zvraty života. Výzkum Sarah Keiner (2004 in Jančaříková, Kapuciánová, 2012) ukázal, že děti z lesní MŠ měly větší trpělivost, uměly si snáze najít zábavu, vydržely déle pracovat na jedné věci a častěji zkoušely různé cesty k dosažení cíle.

Jazyk a řeč jsou rozvíjeny popisováním smyslových vjemů, zážitků, pocitů, svých pozorování, děti formulují otázky, rozšiřují si slovní zásobu o nové pojmy. Vybírají si objekty svého zájmu. Přírodniny mohou použít při výtvarném, hudebním i pohybovém vyjadřování, stejně tak k rozvoji pozornosti a paměti (Leblová, 2010).

Dítě a ten druhý

„Záměrem vzdělávacího úsilí učitele v interpersonální oblasti je podporovat utváření vztahů dítěte k jinému dítěti či dospělému, posilovat, kultivovat a obohacovat jejich vzájemnou komunikaci a zajišťovat pohodu těchto vztahů.“ (Smolková a kol., 2018, str. 23)

Hra dětí v přírodě vykazuje mnoho příležitostí pro rozvoj zdravého sociálního chování. Experimenty z oblasti zeleného altruismu přinesly závěry, že lidé po „ponoření se“ do přírody jsou štedřejší a ochotněji pomáhají druhým. Ve volné dětské hře v přírodním prostředí děti získávají a procvičují sociální dovednosti a společensky uznávané chování. Příroda sama nás sociální dovednostem nenaučí, ale pomáhá nám je rozvíjet (Daniš, 2016). V přírodě lze hrát řadu her, které posílí vztahy mezi dětmi i jejich vztah k prostředí, ve kterém se pohybují. Děti mají příležitost k rozvoji prosociálních vztahů – neutíkat pomalejším, pomoci nést batůžek unaveným, pozdravit babičku na procházce s pejskem. Děti jsou instruovány, jak se chovat ohleduplně, a samy vytváří situace, které slouží jako modelové – šermování s klacky, házení kameny, ulamování větví, plašení zvěře, zašlápnutí brouka (Leblová, 2010).

Děti a společnost

„Záměrem vzdělávacího úsilí učitele v oblasti sociálně-kulturní je uvést dítě do společenství ostatních lidí a do pravidel soužití s ostatními, uvést je do světa materiálních i duchovních hodnot, do světa kultury a umění, pomoci dítěti osvojit si potřebné dovednosti, návyky i postoje a umožnit mu aktivně se podílet na utváření společenské pohody ve svém sociálním prostředí.“ (Smolková a kol., 2018, str. 25)

Příroda je propojena s kulturním světem, její motivy najdeme v dílech mnoha známých osobností. Je vhodným místem pro konání mnoha oslav. Můžeme v ní dětem zprostředkovat setkání s různými profesemi – obecný hajný, lesní dělníci, zemědělci, sadaři, rybáři. Leblová (2012) se zmiňuje v souvislosti s touto oblastí o vytvoření základů aktivního postoje ke světu, kdy můžeme dělat něco pro změnu toho, co nám vadí.

Dítě a svět

„Záměrem vzdělávacího úsilí učitele v environmentální oblasti je založit u dítěte elementární povědomí o okolním světě a jeho dění, o vlivu člověka na životní prostředí – počínaje nejbližším okolím a konče globálními problémy celosvětového dosahu – a vytvořit elementární základy pro otevřený a odpovědný postoj dítěte (člověka) k životnímu prostředí.“ (Smolková a kol., 2018, str. 27)

Tato vzdělávací oblasti je nejvíce propojena se životním prostředím. Děti si musejí postupně vytvořit kladný vztah k okolí školky, najít si oblíbená zákoutí a místa pro své hry. Během roku si uvědomují proměny přírody v souvislosti se změnou ročních období, i to, že se schéma každý rok opakuje (Leblová, 2002).

3 METODIKA PRÁCE

3.1 Přírodní poměry šetřené oblasti

Městys Lhenice se nachází v šumavském podhůří v prachatickém okrese asi 20 km od Českých Budějovic (Obr. 1).

Příroda okolí MŠ je velmi rozmanitá. Obklopují ji sady, pole, louky, západní část obce lemuje lesní komplex s nejvyšším bodem Stráž (742 m. n. m). Východním směrem, ve vzdálenosti přibližně 1 500 m od školky, protéká Bezdrevský potok. V obci je šest menších rybníků.

Obr. 1: Poloha zájmové oblasti (zdroj: www.uhul.cz - upraveno autorkou)

3.2 Charakteristika MŠ Lhenice

MŠ Lhenice má kapacitu 77 dětí. Ty jsou rozděleny do tří tříd. Třída Motýlků je pro nejmladší děti, třídy Včeliček a Čmeláčků jsou věkově smíšené. Od roku 2016 začala školka realizovat vzdělávací model „Začít spolu“.

Školní vzdělávací program se jmenuje „Společně s přírodou“ a je rozpracován do šesti tematických okruhů:

- Podzim (Od housenky ke křídům, Sedmitečný týden, Pod křídly sovy, Plody našich zahrad, polí, lesů, Malíř podzim, Vlaštovičko leť),

- Zima (Dobrou, medvěde, Čas radosti, veselosti, Žerty s čerty, Tříkrálový týden, Štuclinka a Zachumlánek, V zdravém těle zdravý duch),
- Jaro (Šel zahradník do zahrady, Když zařuká jaro, Život v úlu),
- Léto (Cesta vody, Cestou necestou, Barevný svět),
- Svátky a slavnosti (Sv. Václav, Sv. Havel, Dušičky a Haloween, 17.11. Den světél, Sv. Martin, Advent, Vánoce, Masopust, Barevný velikonoční týden, Den Země, Den rodin),
- O světě a životě (Můj domov, Moje rodina, Ten dělá to, Nesmírný vesmír, Těšíme se do školy, Kamarádka knížka).

3.3 Sled prací

Cílem praktické části bylo zmapovat přírodní okolí MŠ Lhenice a najít místa, která by se dala vhodně využít při výuce dětí. Následně navrhnout vycházkové trasy a v rámci nich aktivity pro děti. Předmětem zájmu byly lesní, vodní a luční ekosystémy. Za tímto účelem bylo provedeno 12 venkovních pochůzek, které začaly na jaře roku 2017 a pokračovaly po celý následující rok.

Vlastnímu šetření předcházela analýza školního vzdělávacího programu MŠ Lhenice a prostudování dostupné literatury, zabývající se problematikou environmentální výchovy, a to především v předškolním období. O práci, věnující se teorii a praxi EV v MŠ, jsem se opírala při výběru činností a v terénu pro ně byly vyhledávány vhodné lokality. Samotná pochůzka po okolí se pak stala inspirací k mnoha dalším aktivitám.

Data získaná terénním šetřením byla zpracována a byly navrženy vycházkové okruhy s konkrétními činnostmi. Na jejich základě byly vyrobeny případné pomůcky a pracovní listy. Trasy byly vybírány s ohledem na fyzickou zdatnost dětí. Tematické zaměření vycházek bylo v souladu s integrovanými bloky ze ŠVP.

Souběžně s terénním šetřením a kancelářskými pracemi probíhala spolupráce s mateřskou školou. Ta zahrnovala seznámení se s dětmi a realizaci navržených vycházek za účelem ověření vhodnosti vytipovaných tras a navržených činností.

4 VÝSLEDKY

Celkem bylo navrženo 18 vycházek, které jsou rozloženy do celého kalendářního roku (sedm v jarním období, čtyři v létě, čtyři na podzim a tři v zimě). Jsou voleny tak, aby děti mohly poznat rostliny a živočichy v jejich přirozeném životním prostředí, poznat různé přírodní ekosystémy, jejich biologickou rozmanitost a hodnotu, ale i proměny v průběhu roku. Trasa každé z nich je graficky znázorněna v mapě.

Vycházky jsou vsazeny do konkrétního integrovaného bloku MŠ Lhenice v souladu s jejím ŠVP. U každé je uvedena doba realizace, čas trvání, cíle a očekávané výstupy. Následně je představena vzdělávací nabídka formou jednotlivých aktivit. Pokud jsou k aktivitě potřebné jiné pomůcky, než které najdeme na daném místě, jsou v úvodu každé aktivity uvedeny. Rovněž je uvedena její přibližná doba trvání, která se ovšem mění v závislosti na zájmu dětí. Následuje samotný popis činnosti. Ty jsou navrženy tak, aby postihly všech pět oblastí dle RVP PV. Děti mají možnost zažít ticho, rozvíjet svoji kreativitu a fantazii při využívání přírodních prvků, je podpořeno jejich smyslové vnímání. Některé činnosti jsou doplněné názornými fotografiemi, pořízenými během realizace navržených aktivit. K pěti aktivitám byly vypracovány pracovní listy, které jsou součástí přílohy.

4.1 Jaro

4.1.1 Bylinné patro jarního lesa (Obr. 2)

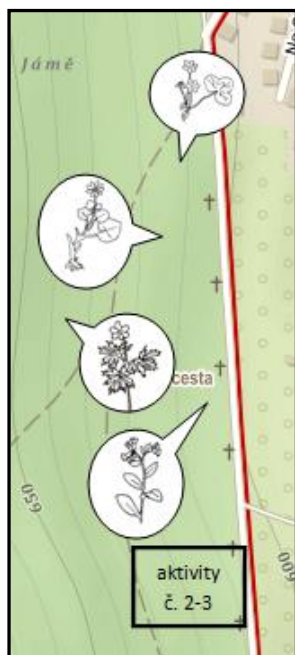
Integrovaný blok: Když začne jaro

Jarní vycházka č. 1 (Obr. 3)

Obr. 2: Bylinné patro v lese (zdroj: autorka)

Obr. 3: Stanoviště jarní vycházky č. 1 (zdroj: turistická mapa z www.uhul.cz – upraveno autorkou)

Doba realizace: začátek dubna

Čas trvání: 3 hodiny

Cíl: Učit děti poznávat jarní aspekt listnatých lesů a vnímat souvislosti v přírodě.

Očekávané výstupy:

- dítě umí poznat alespoň tři jarní lesní byliny,
- dítě ví, že jarní lesní květiny jsou světlomilné a kvetou v listnatých lesích před olistěním stromů.

❖ Aktivita č. 1 – Vybarvování obrázků květin podle skutečných exemplářů

Cíl: Rozvoj zrakového vnímání, rozvoj jemné motoriky.

Pomůcky: Pracovní list s nakreslenými květinami (příloha č. 1) pro každé dítě, tvrdá podložka, pastelky v barvách květin.

Doba trvání: 60 minut

Popis činnosti: Každé dítě dostane papír s nakreslenými černobílými obrázky květin. Budeme postupně navštěvovat stanoviště, kde roste vždy pouze jeden druh z vyobrazených květin (jaterník podléška, orsej jarní, sasanka hajní, plicník lékařský). Dítě musí rozpoznat podle tvaru listů a květů, která rostlina z pracovního listu to je,

a vybarvit ji příslušnou barvou podle skutečnosti. Děti dostanou rovněž za úkol prohlédnout si dobře porost, ve kterém květiny rostou, a určit, zda jde o listnatý nebo jehličnatý les.

❖ Aktivita č. 2 – hledání květin v terénu podle fotografie

Cíl: Rozvoj pozornosti a zrakového vnímání, spolupráce ve skupině.

Pomůcky: Pracovní list s obrázky jarních rostlin (příloha č. 2), papírové rámečky stejných barev jako jsou na pracovním listu, tužka.

Doba trvání: 15 minut/1 skupina

Popis činnosti: Děti rozdělíme do skupinek po šesti. Jedna ze skupin dostane pracovní list s osmi fotografiemi květin a osm papírových rámečků stejných barev jako jsou čtverečky u rostlin v pracovním listu. Jejím úkolem bude projít s učitelkou vytyčené území, hledat rostliny vyobrazené na papíře a označit je v terénu rámečkem příslušné barvy (Obr. 4). Pro větší přehlednost si budou zaškrťávat v pracovním listu již nalezené rostliny. Ostatní děti mají zatím prostor pro volnou hru. Po dokončení úkolu se skupiny vymění.

Obr. 4: Označování rostlin rámečkem (zdroj: autorka)

❖ Aktivita č. 3 – Která květina nejvíce voní? (Obr. 5)

Obr. 5: Vítěz soutěže o nejvoňavější květinu (zdroj: autorka)

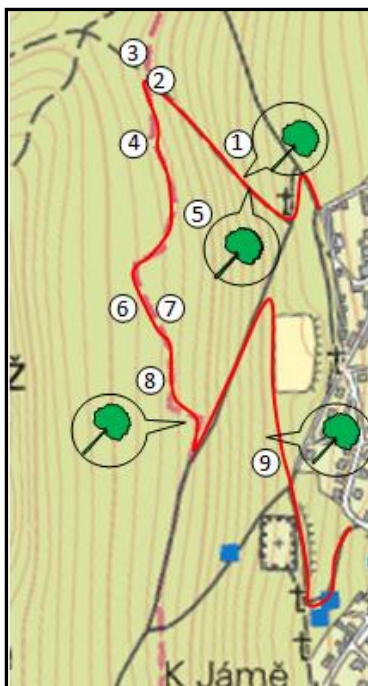
Cíl: Rozvoj čichového vnímání.

Doba trvání: 10 minut.

Popis činnosti: Děti se volně pohybují ve vymezeném prostoru, čichají ke květinám a vybírají tu, která jim nejvíce voní.

Jarní vycházka č. 2 (Obr. 6)

Obr. 6: Trasa jarní vycházky č. 2 (zdroj: základní mapa z www.uhul.cz – upraveno autorkou)

Doba realizace: duben

Čas trvání: 2 hodiny

Cíl: Učit děti uvědomovat si souvislosti mezi životními nároky rostlin a stanovišti jejich výskytu, zvyšovat fyzické zdatnost dětí.

Očekávané výstupy:

- dítě ví, že devětsil bílý roste na vlhkých stanovištích,
- dítě dokáže běžet do kopce, přeskočit sounož ležící kmen, hodit šiškou, udržet se na větvi.

❖ Aktivita č. 1 – Po stopách devětsilu bílého

Doba trvání: 2 hodiny (prolíná se s aktivitou č. 2)

Popis činnosti: Děti během vycházky hledají devětsil bílý (Obr. 7) a všímají si, co mají společného stanoviště, na kterých roste. Rozložíme si název rostliny na devět-sil a navážeme na to druhou aktivitou, která bude probíhat současně s první.

Obr. 7: Devětsil bílý (zdroj: autorka)

❖ Aktivita č. 2 – Les jako venkovní tělocvična

Doba trvání: 1,5 hodiny (prolíná se s aktivitou č. 1)

Popis činnosti: Děti během procházky vyzkouší na 9-ti stanovištích sílu svého těla. Nohou – běh do kopce (každé dítě si zvolí během výšlapu do kopce, který úsek chce vyběhnout), přeskakování sounož přes ležící kmen (mohou si zvolit průměr kmene), zdolávání překážkové dráhy – přeskakování klacků položených na pařezech, rukou – kliky s oporou o ležící kmen, zavěšení na strom a pokus o vytažení, hod šiškou do dálky (pravou i levou rukou), hod klackem jako oštěpem, břicha – při zavěšení na větví přitažení nohou k tělu, zádových svalů – zvedání činky z klacku za hlavou. Děti si samy volí obtížnost a hledají tak hranice svých fyzických možností.

4.1.2 Stromové patro jarního lesa

Integrovaný blok: Když zaťuká jaro

Jarní vycházka č. 3 (Obr. 8)

Doba realizace: duben

Čas trvání: 2 hodiny

Cíl: Všimát si projevů dřevin na jaře.

Očekávané výstupy:

- dítě ví, že v pupenech jsou ukryté listy a květy rostlin,
- dítě ví, že kvetou i jehličnaté stromy.

Obr. 8: Trasa jarní vycházky č.3 (zdroj: základní mapa z www.uhul.cz – upraveno autorkou)

❖ Aktivita č. 1 – Co se skrývá v pupenech?

Doba trvání: 20 minut

Popis činnosti: Děti opatrně odstraní ochranné obaly pupenů na stromě a nahlédnou, co se skrývá uvnitř (Obr. 9). Vybereme pupeny listové i květové.

Obr. 9: Listový pupen (zdroj: autorka)

❖ Aktivita č. 2 – Vývoj rašení listových pupenů různých dřevin

Doba trvání: 30 minut

Popis činnosti: Vybereme si vždy nějakou dřevinu a sledujeme, v jaké fázi rozpuku jsou její pupeny. Srovnáváme nové letorosty jehličnanů se staršími jehlicemi a hledáme rozdíly

Obr. 10: Listy buku a javoru (zdroj: autorka)

v barvě (letorosty jsou světlejší) i po hmatu (letorosty jsou měkčí). Zkoumáme jarní listy. Každé dítě si vybere jeden strom a na něm najde čtyři různé stupně rozvinutí listů. Seřadí je od nejméně rozvinutých po nejvíce (Obr. 10)

❖ Aktivita č. 3 – Kvetou i jehličnaté stromy?

Obr. 11: Květní pupen smrku (zdroj: autorka)

Doba trvání: 15 minut

Popis činnosti: Děti budou zkoumat pupeny smrku (Obr. 11), jestli v nich objeví kromě jehličí i něco jiného. Kdo první objeví květní pupen, ohlásí svůj náález ostatním. Pokud se to dětem nepovede, ukáže jim ho paní učitelka.

❖ Aktivita č. 4 – Co se probouzí ze země?

Doba trvání: 20 minut

Popis činnosti: Děti chodí po porostu a hledají semenáčky dřevin (Obr. 12). Zkusí samy přijít na to, z čeho který strom vyrostl (žalud, bukvice, atd.), a který strom z něho vyrostl (dub, buk, atd).

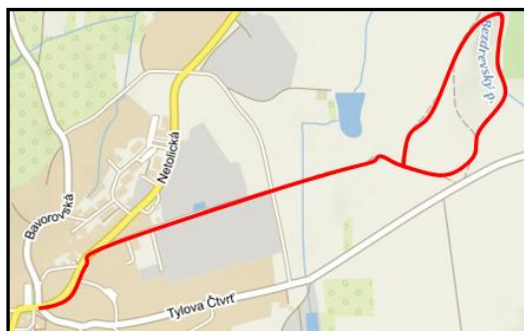
Obr. 12: Semenáček buku (zdroj: autorka)

4.1.3 Jaro u potoka

Integrovaný blok: Šel zahradník do zahrady

Jarní vycházka č. 4 (Obr. 13)

Obr. 13: Trasa jarní vycházky č. 4 (zdroj: základní mapa z www.uhul.cz – upraveno autorkou)

Doba realizace: duben

Čas trvání: 3 hodiny

Cíl: Seznámit se s vegetativním rozmnožováním dřevin, rozvíjet předmatematické dovednosti a čtenářskou pregramotnost.

Očekávané výstupy:

- dítě ví, jak se sází vrbové proutky a co z nich vyroste.

❖ Aktivita č. 1 - Sazení vrbového tunelu (Obr. 14)

Doba trvání: 60 minut

Pomůcky: Vrbové pruty, provázek.

Popis činnosti: Učitelka přichystá dětem vrbové pruty, ony je rozdělí na dvě hromádky o stejném počtu prutů (pravá a levá řada). Podél břehu (po svolení majitele) vyznačí pomocí dřevěných kolíků a provázku dvě rovnoběžné úsečky ve vzdálenosti cca 1,5 metru od sebe. První prut zapíchne učitelka, potom si každé dítě odměří pomocí klacku odstupovou vzdálenost a vysadí si svůj vrbový proutek. O tunel se budou děti dále starat, zpočátku ho budou chodit vydatně zalévat, později ho s pomocí učitelky zastříhávat a tvarovat.

Obr. 14: Výsadba vrbových prutů (zdroj: autorka)

❖ Aktivita č. 2 – Zvuk potůčku

Doba trvání: 10 minut

- ❖ **Popis činnosti:** Budeme naslouchat, jaký zvuk vydává tekoucí voda, jaký voda při čerání rukou, klackem, při hození kamínku, hlas malého vodopádu.

Aktivita č. 3 - Zdolávání překážkové dráhy

Doba trvání: 20 minut

Popis činnosti: Dítě přechází po padlých kmenech přes potok, prolézá mezi kořeny stromů, leze na stromy, přeskakuje po ostrůvcích (Obr. 15).

Obr. 15: Zdolávání překážkové dráhy

❖ Aktivita č. 4 – Kamenná hmatovka (Jančaříková, Kapuciánová, 2012)

Doba trvání: 30 minut

Pomůcky: Škrabošky na oči, deska o velikosti A4.

Popis činnosti: Každé dítě si najde pět různě velkých kamenů. Jedno dítě si klekne na zem, dáme mu na oči škrabošku a ostatní okolo něj rozmístí kameny a desku. Jeho úkolem je najít okolo sebe po hmatu desku a kameny, desku dát před sebe a kameny na ni položit do řady podle velikosti. Děti kontrolují, jak se mu to povedlo. Potom si to vyzkouší všechny děti s tím, že kameny jim rozmístí učitelka.

❖ Aktivita č. 5 – Hmatová abeceda

Doba trvání: 20 minut

Pomůcky: Tvrdé papíry, tužka, lepidlo.

Popis činnosti: Učitelka předkreslí každému dítěti na papír tužkou jedno písmeno abecedy. Dítě vyplní obrys

písmene lepidlem, posype pískem *Obr. 16: Postup výroby pískového písmenka*

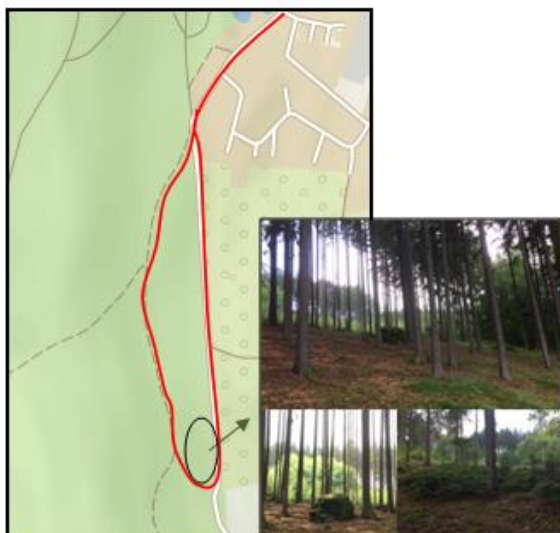
a nechá zaschnout (Obr. 16). Hotové písmeno bude přejíždět prstem nejprve s otevřenýma očima, poté se zavřenýma. Dáme jednomu dítěti dvě tvarově výrazně odlišná písmena a ono musí pouze hmatem poznat, které je to jeho.

4.1.4 Poznej les všemi smysly

Integrovaný blok: Barevný svět

Jarní vycházka č. 5 (Obr. 17)

Obr. 17: Trasa jarní vycházky č. 5 (zdroj: základní mapa z www.uhul.cz – upraveno autorkou)

Doba realizace: květen

Čas trvání: 3 hodiny

Cíl: Seznámit děti s lesem prostřednictvím čtyř jejích smyslů.

Očekávané výstupy:

- dítě ví, že může podle vzhledu jehličí rozlišovat jednotlivé druhy jehličnanů.

Aktivita č. 1 – Něco tu nehraje

Doba trvání: 15 minut

Popis činnosti: Ve vymezeném prostoru uděláme předem pět úprav. Vytvoříme jevy, které se v přírodě běžně nevyskytují (smrková šiška na malé jedličce, listí na smrku, tráva svázaná do uzlu, smrková větvíčka vyrůstající z kmene borovice, větve keře svázané do pomlázky). „Děti, skřítkci jsou někdy šprýmaři a pět věcí přesunuli na místa, kam nepatří nebo je nějak pozměnili. Najdete je?“ Děti chodí po porostu, hledají nezvyklé úkazy. Když si myslí, že všech pět nesmyslů objevily, jdou je povědět paní učitelce.

Aktivita č. 2 – Ozvučené přírodniny

Doba trvání: 30 minut

Popis činnosti: Děti se rozejdou po porostu a budou zkoušet vyluzovat různé zvuky pomocí přírodnin, které najdou (klacky tlouct o sebe, klackem do stromu nebo pařezu, kameny o sebe). Najdou zvuk, který jim zní nejlépe. Následně si vyrobíme z přírodnin hudební nástroje a na závěr zkusíme společně zahrát nějakou známou lidovou písničku.

Aktivita č. 3 – Čichám, čichám lesovinu

Doba trvání: 10 minut

Popis činnosti: Děti se zhluboka nadechnou a budou říkat, co cítí. Pak se budou procházet, čichat k různým věcem (jehličí, půda, smola, houba) a vyberou si věc, jejíž vůně je jim nejpříjemnější a naopak nejméně příjemná. Zeptáme se jich, jestli se jim při těchto vůních něco vybavuje.

Aktivita č. 4 – Kterému stromu patří větvička?

Doba trvání: 15 minut

Pomůcky: Větvičky smrku, jedle, borovice a modřínu.

Popis činnosti: Děti stojí v kruhu. Učitelka dá nejprve každému malý kousek větvičky smrku, pak jedle, borovice a modřínu a o každém něco povídá (jehlice smrku jsou krátké, mají ostrou špičku, takže píchají, obrůstají větvičku kolem dokola, jedlové jsou ve dvou řadách, jsou ploché, borové jsou nejdelší, špičaté, ve svazečku po dvou, modřínové jsou nejkratší a ve svazečku po mnoha). Když se děti s větvičkama seznámí, nasadí si na oči škrabošku. Učitelka nechá kolovat vždy větvičky jednoho druhu. Po osahání jmenuje jehličnany a dítě, které se myslí, že větvička jmenovaného jehličnanu právě koluje, si položí ruku na hlavu.

Aktivita č. 5 – Najdi předmět dané vlastnosti

Doba trvání: 10 minut

Popis: Děti chodí po porostu a hledají věci, které odpovídají popisu učitelky (hladký, hrubý, pichlavý, slizký, lehký, těžký).

Aktivita č. 6 – Jak je stom tlustý?

Doba trvání: 10 minut

Popis činnosti: Vyznačíme provázkem čtverec o rozměrech 10 x 10 m v místě, kde jsou různá vývojová stadia stromů. Děti budou zjišťovat četnost stromů jednotlivých tloušťek a zaznamenávat jejich počet pomocí čárek do záznamového archu ke grafickým symbolům. K měření jim budou sloužit ruce (chňapík – lze kmen obejmout

jednou dlaní, hmaták – oběma rukama, objímka – pažemi jedním dítěte, víceobjímka – více dětmi). Na konci si povíme, kterých stromů bylo nejvíce a kterých nejméně.

Jarní vycházka č. 6 (Obr. 17)

Doba realizace: květen

Čas trvání: 3 hodiny

Cíl: Podporovat u dětí vnímavost a barevnou citlivost, trénovat paměť.

Očekávané výstupy:

- dítě ví, že les není jenom zelený,
- dítě ví, že stromy mají různou kůru a umí podle kůru poznat buk.

Aktivita č. 1 – Barvy lesa

Doba trvání: 40 minut

Pomůcky: Vodové barvy, štětce, papíry.

Popis činnosti: Učitelka se zeptá dětí, jaké barvy má les. Děti se budou rozhlížet kolem sebe a vyjmenovávat barvy, které vidí. U každé jednotlivé barvy se zastavíme, děti se budou procházet a hledat co nejvíce věcí od dané barvy, přičemž se budeme zaměřovat i na detaily (zelená – listy, jehličí, mech, buřeň, bílá – kůra

Obr. 18: Červená barva na lišejníku (zdroj: autorka)

břízy, květ jahodníku, hnědá – kůra, červená – lišejník (Obr. 18), žlutá – pryskyřice.

Děti si vyberou jednu věc převažující zelené barvy a pomocí vodových barev se budou snažit namíchat podobný odstín a pomalují jím papír. Jejich obrázky se pokusí seřadit od nejsvětlejšího po nejtmavší.

Nakonec zkusí děti podle barev znovu vyjmenovat všechno, co jsme viděli.

Aktivita č. 2 – Hra na lýkožrouty

Doba trvání: 30 minut

Pomůcky: Sklenice s lýkožrouty (od lesníka - z lapače), 3 éterické oleje.

Popis činnosti: V lese napadeném kůrovcem ukážeme dětem požerky v kůře a ve dřevě, představíme jim lýkožrouta smrkového a vysvětlíme jim, jak stromy tohoto brouka svými atraktanty lákají a on následně láká svými feromony další jedince. Nejprve se děti zahřejí honičkou. Dvě děti jsou sucho (drží v ruce suchou větvičku). Pět dětí jsou lýkožrouti, kteří mohou skákat jenom snožmo. Ostatní děti představují stromy a mohou volně pobíhat. Sucho honí stromy. Když se jich dotkne, stromy jsou oslabené a mohou jenom chodit. Takto oslabené stromy se snaží chytit lýkožrout.

Po ukončení honící hry nakape učitelka na tři stromy tři různé éterické oleje a každému dítěti kápne na ruku jeden z nich. Dítě musí najít strom se stejnou vůní, jakou má na ruce. Obměnou může být, že děti budou hledat kamarády se stejnou vůní.

Aktivita č. 3 – Hlas lesa

Doba trvání: 10 minut

Pomůcky: Karimatky.

Lehneme si na záda na karimatky, zavřeme oči a budeme naslouchat hlasu lesa (zpěv ptáků, vrzání kmenů, šustění listů, bzukot hmyzu). Pak si zacpeme uši, abychom si vyzkoušeli, jak zní ticho. Zkusíme také naslouchat svému dechu a přitom nacvičit správné dýchání do břicha. Položíme si na břicho šišku a budeme vnímat, jestli ji při nádechu zvedáme.

Aktivita č. 4 - Pohlad' si strom

Doba trvání: 15 minut

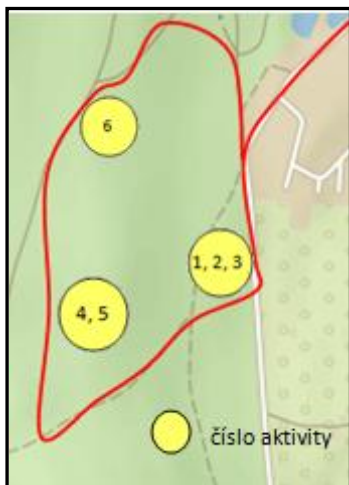
Popis činnosti: Děti si uvědomí, že stromy se od sebe odlišují i kůrou. Budou hladit hladkou bukovou kůru, drsnější smrkovou a nejhrubší borovou. Také si osahají měkkou a lepivou smolu (Obr. 19). Potom se děti rozdělí do dvojic, jedno si zaváže oči a druhé dítě ho bezpečně dovede k nějakému stromu. Dítě musí hmatem poznat, o který se jedná.

Obr. 19: Lepivá smola na smrku (zdroj: autorka)

Jarní vycházka č. 7 (Obr. 20)

Doba realizace: květen

Čas trvání: 2 hodiny

Cíl: Seznámit se s lesem všemi smysly, rozvíjení pozornosti.

Očekávané výstupy:

- dítě ví, že stromy mají různé jehličí

Obr. 20: Jarní vycházka č. 7
(zdroj: základní mapa z
www.uhul.cz – upraveno
autorkou)

Aktivita č. 1 – Jiný úhel pohledu

Doba trvání: 15 minut

Pomůcky: Malá zrcátka, karimatky.

Popis aktivity: Každé dítě dostane do ruky zrcátko. Půjdeme v řadě za sebou a budeme pozorovat les z jiného úhlu (Obr. 21), než na jaký jsme běžně zvyklí (možnost sociálně rozvinout, že lidé mají na stejnou věc různé pohledy). Pak si lehneme na karimatky na záda a díváme se do korun stromů.

Obr. 21: Pohled na strom přes zrcátko
(zdroj: autorka)

Aktivita č. 2 – Hledáme rytmus

Obr. 22: Srdce na kůře buku (zdroj: autorka)

Doba trvání: 20 minut

Popis činnosti: Pováme dětem, že každý žijeme nějakým rytmem a ten se projevuje v mluvení, v pohybech. Děti si vyzkouší chodit do rytmu. Učitelka tluč klackem do stromu a děti chodí nejprve pomalu, postupně zrychlují až do běhu. Protože i naše srdce bije v nějakém rytmu, položíme si ruce na srdíčka a budeme vnímat jeho tlukot, nejprve v klidu, potom po běhu. Protože svá srdce mají i stromy a některé z nich ho mají dokonce vyobrazený na své kůře (Obr. 22), vyzveme děti, aby zkusily takový strom ve vymezeném prostoru najít.

Aktivita č. 3 – Malování křídami na bukovou kůru

Doba trvání: 20 minut

Pomůcky: Křídý.

Popis činnosti: Dítě si vyhlédne bukový strom, využije kresbu jeho kůry a doplní ji vlastní kresbou.

Aktivita č. 4 – Tvary z přírodnin skryté pod šátkem

Doba trvání: 20 minut/1 skupina

Pomůcky: Šátek o rozměrech minimálně 50 x 50 cm.

Popis činnosti: Učitelka vytvoří z borových šišek kruh, ze smrkových trojúhelníků, z větviček čtverec a z kamínků obdélník. Obrazce skryje pod šátek. Na 30 sekund je odkryje skupince osmi dětí s tím, aby si zapamatovaly, co pod šátkem uvidí. Po opětovném zakrytí je vyzve, aby se rozešly, každý nasbíral potřebné přírodniny a vytvořil z nich obrazce, které viděl. Potom učitelka obejde děti a každé dítě ji poví, jaké tvary z jakého materiálu vytvořilo. Porovnájí je s předlohou a pak dítě roznosí materiál zpět po porostu. Skupiny se vymění. Ostatní děti se zatím věnují aktivitě č. 5.

Aktivita č. 5 – Hmatová pochůzka

Doba trvání: 60 minut

Popis činnosti: Děti si nanosí materiál a vytvoří si z něj cestičku, přičemž základem bude mechový povrch porostu. Sundají boty a naboso si vyzkouší chůzi po pichlavém jehličí a šiškách, měkkém mechu a bukovém opadu, větvičkách.

Aktivita č. 6 – Čichové pexeso

Doba trvání: 10 minut

Pomůcky: Pytlíčky s různým obsahem přírodnin.

Popis činnosti: Děti dostanou pytlíčky s rozemnutým jehličím jedle, douglasky a borovice, se smolou a se zeminou a snaží se poznat, které dva patří k sobě.

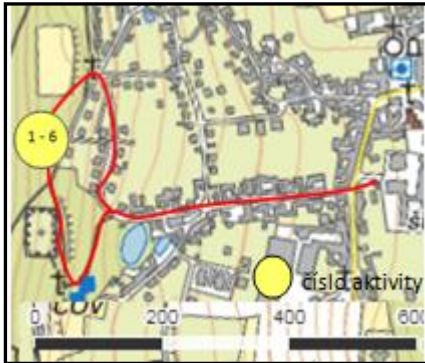
4.2 Léto

4.2.1 Voda v krajině

Integrovaný blok – cesta vody

Letní vycházka č. 1 (Obr. 23)

Čas trvání: 3 hodiny

Doba realizace: květen

Cíl: Seznámit děti s lesem jako zásobárnou vody.

Očekávané výstupy:

- dítě ví, že les zadržuje vodu,
- dítě umí něco povědět o koloběhu vody.

Obr. 23: Trasa letní vycházky č. 1 (zdroj: základní mapa z www.uhul.cz – upraveno autorkou)

❖ Aktivita č. 1 - Stavba studánky

Doba trvání: 30 minut/1 den (stavba bude realizována postupně po celý týden)

Popis činnosti: U vyvěrajícího prameniště vyhloubíme pomocí rýče a malých motyček společnými silami díru a děti nanosí kameny na stavbu studánky. Postavíme studánku

Obr. 24: Stavba studánky (zdroj: autorka)

(Obr. 24), kterou budeme s dětmi během roku navštěvovat, a děti o ní budou pečovat. Vytvoříme tradici jarního čištění studánky. Můžeme na ni navázat činnostmi z metodiky „Studánky víly Rozárky“ (Nováčková a kol., 2016)-

❖ Aktivita č. 2 – Hudební ztvárnění deště

Doba trvání: 10 minut

Popis činnosti: Vyzveme děti, aby si našly 2 kamínky a postavily se do kruhu. Jedno dítě začne klepat kameny o sebe a postupně se přidávají po kruhu další (zesilující dešť), v dalším kole zase jedno dítě po druhém přestává (utichající dešť).

❖ **Aktivita č. 3 – Šátková cesta pramínku**

Doba trvání: 20 minut

Pomůcky: Modré šátky.

Popis činnosti: Každé dítě dostane modrý šátek, budou chodit po jednom a skládat cestu, kudy bude dále pokračovat pramen ze studánky. Budeme měnit zadání. Děti se rozdělí do dvou skupin. Jedna skupina vytvoří v určené délce úseku nejrychlejší cestu (šátky poskládají rovně z kopce dolů), druhá pomalou cestu (šátky poskládají klikatě – meandrující potůček). Potom děti ve skupině udělají zástup, chytanou se za ramena a jako potůček projdou svoji cestu. Ověříme si, jestli je opravdu rovná cesta rychlejší než klikatá.

❖ **Aktivita č. 4 – Hra na koloběh vody** (upraveno podle Nováčková a kol., 2016)

Doba trvání: 20 minut

Popis činnosti: Děti zdramatizují koloběh vody. Učitelka vypráví příběh a děti ho ztvárňují. „Všude kolem rostl hluboký les, v tom lese byla studánka a ve studánce bydlel malý pramínek (děti v podřepu kolem studánky). Kde se tam vzal? Když přšelo, kapičky vody se vsákly do země (děti pobíhají po lese), tam se spojily nejprve dvě k sobě (dvě děti se chytanou za ruce), k nim se přidaly další dvě (drží se vždy čtyři děti za ruce) a ty čtyři se přidaly k jiným čtyřem (chytanou se za ruce dvě čtveřice a tři skupinky dětí po osmi si sednou do dřepu na vzdálenost asi deseti metrů od sebe. Pramínek ale nemohl ve studánce vydržet, chtěl se podívat dál, a tak pospíchal ze studánky do potůčku (v zástupu jdou pomalu klikatou cestou dolů). Cestou se setkal s dalšími pramínky (vytvoří trojstup) a vytvořily řeku. Z řeky doplul pramínek až do moře (dřep a vztyk v kruhu, jako vlny moře). Ale ne na moc dlouho. Začalo se mu stýskat po zvířátkách v lese, která chodila k jeho studánce pít. Vidělo to sluníčko, svítilo a svítilo, až z moře začala stoupat pára (děti na špičky, vzpaží ruce). Z té se vysoko na obloze udělal mráček. Vítr foukal, mráčky se spojily a vznikl velký mrak, který plul po obloze daleko. Byl plný vody, čím dál těžší, až z něj začalo pršet. A přšelo a přšelo (pobíhají po lese). I na náš les. Kapky vody nasála půda a podzemními cestičkami se dostaly zpátky do studánky.“

❖ **Aktivita č. 5 – Jak les drží vodu** (Nováčková a kol., 2016)

Doba trvání: 20 minut

Pomůcky: Čtyři šikmo seříznuté plastové lahve s proděravělými víčky, čtyři mističky.

Popis činnosti: Děti naplní plastové lahve. První štěrkem, druhou zeminou, třetí zeminou s mechem. Položíme je mírně šikmo a hrdla položíme do mističek. Děti budou odhadovat, ze které lahve vyteče nejvíce vody a proč. Naberou ve studánce vodu, do každé lahve nalijí stejný objem a sledují, kolik vody vyteče. Porovnáme jejich odhady se skutečností.

❖ **Aktivita č. 6 - Co umí mech** (Jančaříková, 2010)

Doba trvání: 15 minut

Pomůcky: Kelímky od jogurtu (2 ks/4 děti).

Popis činnosti: Děti se rozdělí do skupinek po čtyřech. Každá skupinka dostane dva kelímky. Do jednoho nasbírá mech a s druhým dojde do studánky pro vodu. Děti zalijí mech, vyndají ho z kelímku, vymačkají z něj vodu a porovnávají množství vody s množstvím, které nabraly ze studánky (je jí méně, protože velkou část vody mech zadržel). Aktivitu zopakujeme a sledujeme, jak se postupně množství vody zadržené mechem zmenšuje.

❖ **Aktivita č. 7 – Kdo bydlí v lesní tůňce?**

Doba trvání: 10 minut

Popis činnosti: Pozorujeme skokana hnědého (Obr. 25), prohlédneme si jeho oči, nohy. Řekneme si, proč je žába obojživelník (zatímco se vyvíjí ve vodě, většinu svého života stráví na souši). Prozkoumáme tůň, jestli nenajdeme pulce.

Obr. 25: Obyvatel lesní tůň (zdroj: autorka)

Letní vycházka č. 2 (Obr. 26)

Obr. 26: Trasa letní vycházky č. 2 (zdroj: základní mapa z www.uhul.cz – upraveno autorkou)

Cíl: Představit dětem jeden druh živočicha v jeho vývojových proměnách.

Očekávané výstupy:

- dítě pozná pulce, žábu a čolka,
- dítě umí správně seřadit obrázky vývojových stádií žáby

❖ Aktivita č. 1 – Pozorování vývojových stádií žab

Doba trvání: 40 minut

Pomůcky: Kartičky s obrázky vývojových fází žáby, frisbee nebo jiné nádoby, lupy pro pozorování pod vodou.

Popis činnosti: Děti chvíli pozorují dění ve výpusti rybníka. Potom jim paní učitelka ukáže obrázky vývojových fází žáby. Děti utvoří skupinky po čtyřech, pohybují se pod tůňkou podél potoka a v potoce a loví do nafukovacího frisbee jedince jednoho vývojového

Obr. 28: Odlov pulců a žab (zdroj: autorka)

Obr. 27: Vývojová stádia žáby - pulec se zadními končetinami pulec se zadními i předními končetinami, malé žáby (zdroj: autorka)

stádia (Obr. 27). Po ukončení lovu přiřadí děti ke své odchytové nádobě příslušný obrázek a seřadí je podle toho, jak si myslí, že probíhá chronologicky přeměna pulce v žábu. Obejdou si všechna stádia (Obr. 28) a pozorují detaily na stavbě jejich těla. Na závěr vypustíme všechny živočichy zpět na místo, kde jsme je odlovili.

❖ Aktivita č. 2 – Pátrání po splešťule blátivé

Doba trvání: 10 minut

Popis činnosti: Ukážeme dětem obrázek splešťule blátivé a pomocí dramatizace jim předvedeme způsob jejího lovu (nehybně čeká na kořist, rychlým výpadem ji uchvátí a vysává). Pomocí šnorchlu jim ukážeme, jakou funkci plní jejich dýchací trubice na konci zadečku. Potom děti necháme, aby prohledaly okolí a zkusily nějakou objevit (Obr. 29).

Obr. 29: Splešťule blátivá (zdroj: autorka)

❖ Aktivita č. 3 – Hra „Z pulce v žábu“

Doba trvání: 10 minut

Pomůcky: Obrázky řas a vodních rostlin (minimálně v trojnásobném počtu dětí) a hmyzu (stejný počet jako předchozích kartiček).

Popis činnosti: Učitelky rozhází ve velkém vymezeném prostoru po zemi obrázky řas, vodních rostlin a hmyzu. Prostor představuje rybník. Všechny děti začínají jako pulci. Po zahájení hry se rozběhnou po prostoru a hledají rostlinnou potravu. Po dvou minutách oznámí učitelka zvukovým znamením přeměnu pulců v malé žabičky. Přeměnit se mohou pouze ti pulci, kteří nasbírali alespoň tři kartičky se zelenou potravou. Malé žabičky skáčou a shání si živočišnou potravu. Nepřeměnění pulci shání nadále zelenou potravu. Po dalších dvou minutách ohlásí učitelka další přeměnu. Malé žabičky, které nasbíraly tři hmyzí kartičky, se promění v dospělou žábu a mohou vyskočit ven z rybníka. Ostatní děti pokračují ve hře, dokud nedospějí v dospělé žáby.

❖ Aktivita č. 4 – Hra „Žáby se stahují na páření k rybníku“ (upraveno podle Leblová, 2012)

Doba trvání: 10 minut

Popis činnosti: Děti rozdělíme na dvě skupiny. Jedna jsou žáby, druhá auta. Široká cesta na hrázi rybníku představuje silnici, žáby ji musí přeskákat žabím způsobem směrem k rybníku. Děti představující auta běhají po cestě ve vymezeném úseku tam a zpět. Pokud se dotknou přeskakující žáby, je přejetá a může se jít pokusit překonat silnici znovu. Děti si vymění po cca pěti minutách role.

❖ Aktivita č. 5 – Žabí koncert

Doba trvání: 10 minut

Popis činnosti: Děti kvákají melodii nějaké známé písničky, zatímco paní učitelka jim diriguje (poté si zkusí dirigování samy děti). Měníme hlasitost, rychlost, výšku. Zkusíme i kánon.

❖ Aktivita č. 6 – Házení žabek

Doba trvání: 15 minut

Popis činnosti: Děti si najdou v okolí rybníka placaté kamínky, učitelka jim ukáže techniku hodů (hození kamene po hladině) a děti zkusí, kolik žabek se jim povede hodit.

❖ Aktivita č. 7 – Pozorování čolků

Doba trvání: 20 minut

Pomůcky: Síťky.

Popis činnosti: Děti nejprve pozorují čolky v jejich přirozeném prostředí. Potom si nějaké naloví a prohlíží si je (Obr. 30).

Obr. 30: Pozorování čolků zblízka (zdroj: autorka)

Letní vycházka č. 3 (Obr. 31)

Obr. 31: Trasa letní vycházky č. 3 (zdroj: základní mapa z www.uhul.cz – upraveno autorkou)

Doba realizace: květen

Čas trvání: 3 hodiny

Cíl: Seznámit děti s živočichy žijícími v potoce a s možnostmi využití potoka pro hru.

Očekávané výstupy:

- dítě pozná raka a ví, že leze dopředu
- dítě ví, že z jílu se dá modelovat.

❖ Aktivita č. 1 – Pozorování raků (Jančaříková, Havlová, 2014)

Doba trvání: 15 minut

Popis činnosti: Pozorujeme raky (Obr. 32), počet končetin, klepeta, článkovaný ocas, tykadla, oči. Necháme děti si raka osahat. Položíme dětem otázku „Jak chodí rak?“ Necháme je nalézt odpověď samotné z pouhého pozorování (přirozeně chodí dopředu, v ohrožení couvá).

Obr. 32: Rak (zdroj: autorka)

❖ Aktivita č. 2 - Hra „Leze rak“ (Strakatá, 2009)

Doba trvání: 20 minut

Pomůcky: Modré šátky.

Popis činnosti: Děti vytvoří z modrých šátků potok, nanosí na něj kameny, klacky a jiné. Když je potok s překážkami hotový, vydá se jedno dítě po druhém račí chůzí na cestu potokem, přičemž zdolává překážky. Na konci potoka je učitelka vyděsí a raci budou couvat zpátky.

❖ **Aktivita č. 3 – Jíloviště jako zdroj tvůrčího materiálu (Obr. 33)**

Doba trvání: 40 minut

Pomůcky: Lopatky, kyblíky.

Popis činnosti: Děti si naběrou do kyblíků jíl a mohou z něj vyrábět cokoli. Při tvoření je jim k dispozici i další přírodní materiál z okolí.

❖ **Aktivita č. 4 – Stavba přehrady a hrátky s ní**

Doba trvání: 45 minut

Popis činnosti: Děti se rozdělí do skupin po šesti, 2 skupiny si budou vyrábět lodičky z borové kůry nebo vory z klacíků, třetí skupina bude stavět přehradu v úseku potoka, kde je dostatek stavebního materiálu (kameny, klacíky). Skupiny se budou po patnácti minutách měnit. Budeme měřit, jak se zvětšuje hloubka vody nad hrází, budeme pouštět po proudu lodičky a sledovat vliv množství vypouštěné vody na rychlost jejich plavby. Nakonec děti postaví z klacíků pod hrází stavbu a protrhnou hráz. Předvedeme si ničivou sílu povodní.

❖ **Aktivita č. 5 – Hledání domečků pod vodou**

Doba trvání: 20 minut

Popis činnosti: Děti naběrou naběračkami nános ze dna potoka a budou v něm hledat schránky larev chrostíků. Prohlédnou si, z čeho jsou slepené. Když schránku podržíme chvíli za uzavřený konec otvorem nahoru, mohou nám začít vylézat larvy ven.

Obr. 33: Tvoření z jílu (zdroj: autorka)

4.2.2 Život na louce

Letní vycházka č. 4 (Obr. 34)

Obr. 34: Trasa letní vycházky č. 4 (zdroj: základní mapa z www.uhul.cz – upraveno autorkou)

Cíl: Seznámit děti s ekosystémem louky, s hmyzem a jinými živočichy, kteří tam žijí, rozvíjet pozorovací schopnosti.

Očekávané výstupy:

- dítě umí vyjmenovat alespoň dva živočichy, které můžeme vidět na louce.

❖ Aktivita č. 1 - Pozorování hmyzu v přírodě

Doba trvání: 30 minut

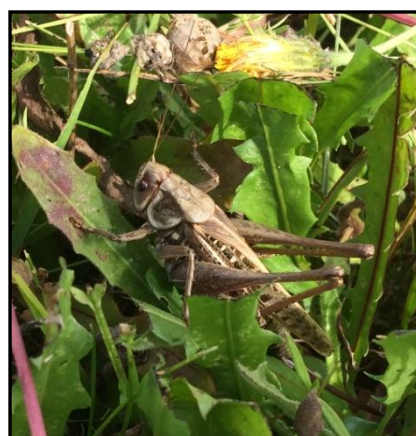
Pomůcky: Síťky na hmyz, nádoby na krátkodobé uchování živočichů, lupy, atlas.

Popis činnosti: Děti budou procházet louku a pozorovat živočichy. Některé se mohou pokusit opatrně chytit a v nádobách je pozorovat lupou. Pak je zase všechny vypustíme. Ukážeme si, co je (slunéčko, včela, kobylka) a co není (motýl, pavouk) hmyz, a povíme si rozlišovací znaky hmyzu (šest končetin).

❖ Aktivita č. 2 – Skáču jako kobylka

Doba trvání: 20 minut

Popis činnosti: Děti si nejprve dobře prohlédnou kobylky (Obr. 35), jejich dlouhá tykadla. U samic je upozorníme na kladélko. Ukážeme dětem třetí pár nohou, který má silná stehna a ohromnou sílu. Pokud vezmeme v úvahu délku skoku v poměru k jejímu tělu, překoná všechny olympijské vítěze. Klackem označíme dětem startovní a odrazovou čáru a budou trénovat skok do dálky.

Obr. 35: Kobylka hnědá (zdroj: autorka)

❖ Aktivita č. 3 – Námluvy kobylek

Doba trvání: 10 minut

Popis aktivity: Děti si prohlédnou křídla kobylky. Vysvětlíme jim, že rychlým třením předních křídel o sebe dovedou kobylky vydávat hlasité zvuky. Děti zkusí vydávat zvuky třením dlaní o sebe. V teplém létě probíhají u kobylek námluvy. Samečci vábí třením křídel samičky. Děti rozdělíme na dvě skupiny. Jedné zakryjeme škraboškou oči (samičky) a druhá skupina (samečci) půjde společně na libovolnou stranu na vzdálenost asi 15 m od první. Samečci začnou třít dlaněmi o sebe a samečky k nim musí dojít po zvuku. Pokud některé dítě jde špatným směrem, dovedeme ho na původní místo, aby se zkusilo znovu zaposlouchat. Po splnění úkolu se skupiny prohodí.

❖ Aktivita č. 4 - Jaká je nejoblíbenější barva hmyzu? (Jančaříková, Kapuciánová, 2013)

Doba trvání: 15 minut

Popis činnosti: Děti rozprostřou po louce šátky různých barev a budou sledovat, na kterém šátku bude nejvíce hmyzích návštěvníků (na žluté). Převедeme tuto zkušenost na barvu oblečení, které na sobě v létě nosíme.

❖ Aktivita č. 5 – Hledání motýlů

Doba trvání: 20 minut

Pomůcky: Vytisknuté, zalaminované a obstřížené fotografie motýlů ve skutečné velikosti, špendlíky, pracovní list pro každé dítě, tužky (příloha č. 3).

Popis činnosti: Na křoviny a stromky připícheme zalaminované motýly (Obr. 36). Každé dítě dostane pracovní list s obrázky motýlů a tužku. Bude chodit ve vymezeném prostoru a hledat motýly. Udělá tečku do tabulky v pracovním listu u příslušného druhu motýla za každého jedince, kterého uvidí. Na předem určeném místě bude vyplněný pracovní

Obr. 36: Zalaminování motýlů v křoví (zdroj: autorka)

list, který si budou moci děti porovnat se svým vyplněným a zjistit, zda už objevily všechny motýly. Nakonec projdeme území společně a všechny motýly si ukážeme.

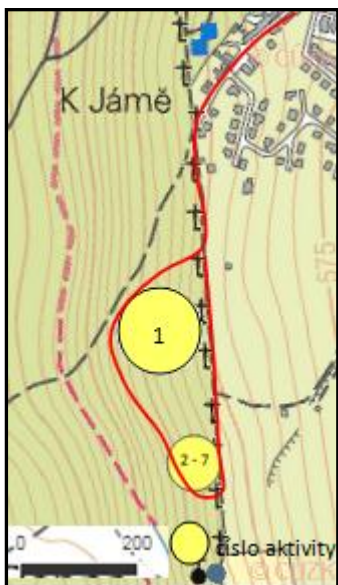
4.3 Podzim

4.3.1 Plody lesa

Integrovaný blok: Plody našich zahrad, polí, lesů

Podzimní vycházka č. 1 (Obr. 37)

Doba realizace: září

Čas trvání: 3 hodiny

Cíl: Seznámit děti s podzimním jehličnatým lesem.

Očekávané výstupy:

- dítě ví, že plodem jehličnatých stromů je šiška,
- dítě pozná smrkovou a borovou šišku,
- dítě ví, že jedlová šiška se rozpadá na stromě.

Obr. 37: Trasa podzimní vycházky č. 1 (zdroj: základní mapa z www.uhul.cz – upraveno autorkou)

❖ Aktivita č. 1 - Charakteristika podzimu

Doba trvání: 10 minut

Popis činnosti: Děti chodí po porostu a přináší všechny přírodniny, které jsou charakteristické pro podzim (barevné listí, plody stromů, houby). Seřadíme je na zemi do kruhu a pojmenujeme si je. Povíme si, co se v lese od léta změnilo.

❖ Aktivita č. 2 - Rozuzlení detektivního příběhu

Doba trvání: 20 minut

Popis činnosti: Učitelka uvede děti do příběhu. „Maminka šla s dětmi na výlet do lesa. Zanechala je na tomto místě, ať si tu hrají, zatímco se šla podívat do tamté mlaziny po houbách. Před mlazinou si sundala batoh a odložila ho na ten veliký pařez. Když

vylezla, vzala batůžek a šla za dětmi, aby jim dala koláče, které pro ně měla v batůžku. Když ho však otevřela, batoh byl prázdný. Maminka se ptala dětí, jestli některé z nich, zatímco hledala houby, nesnědlo všechny koláče. Simon tvrdil, že si tady celou dobu stavěl ze smrkových šišek domečky, Bedřich povídal, že se tu celou dobu třefoval borovými šiškami do stromu, Jan trval na tom, že si zde celou dobu skládal z jedlových šišek obrázky. Maminka hned věděla, který z kluků lže. Víte to i vy, děti? Jestli ne, nevádí, půjdeme to teď společně vypátrat.“ Nejprve zjistíme, jestli mohl mluvit pravdu Simon. Děti se rozejdou a budou hledat smrkové šišky. Potom borové a nakonec jedlové. Až se vrátí z hledání jedlových šišek s prázdnou, vysvětlíme jim, proč na zemi žádnou jedlovou šišku nenajdeme (rozpadají se na stromě) a ukážeme jim jedlové větveno, které na zemi najít můžeme.

❖ Aktivita č. 3 - Šišková válka (Leblová, 2012)

Doba trvání: 20 minut

Popis činnosti: Děti rozdělíme do dvou skupin o stejném počtu dětí. Obě skupiny si připraví hromadu borových šišek (každé dítě na ni přinese 4 šišky). Hrací plochu předělíme větvemi na dvě poloviny. Po odstartování hází děti šišky na soupeřovo území, včetně těch, které hodili soupeři na jejich. Cílem je mít ve svém hracím poli co nejméně šišek. Po ukončení hry vyrovnají obě skupiny šišky ze svého hracího pole ke středové čáře, každá do své řady a porovnají délku svých řad.

❖ Aktivita č. 4 - Skládání obrázců ze smrkových šišek podle předlohy

Doba trvání: 20 minut

Pomůcky: Kartičky s obrázcí (příloha č. 4)

Popis činnosti: Každé dítě si vybere jednu kartičku, nasbírání si potřebné šišky a pokusí se je poskládat podle obrázku (Obr. 38).

Obr. 38: Šiškový obrazec poskládaný podle předlohy (zdroj: autorka)

❖ Aktivita č. 5 - Bludiště – Co vyroste ze semena?

Doba trvání: 20 minut

Pomůcky: Provázky tří barev, pro každé dítě krabičku se třemi přehrádkami (možno z plata od vajec), tři stuhy na označení stromů.

Popis činnosti: Vyznačíme v porostu ve výšce kotníků pomocí barevných provázků bludiště se třemi vchody a třemi východy (příloha č. 5), z nichž jeden bude u dubu, druhý u buku a třetí u javoru (stromy označíme). Cesty se budou křížit, jako lomové body využijeme stromy a pařezy, ale můžeme si pomoci i zapíchnutými klacky do země. Děti mohou překročit provázek jiné barvy, ale ne té, ve které jdou. Děti před začátkem bloudění nasbírají žaludy, bukvice a javorové nažky, vždy ve větším počtu, než je počet dětí. Ke každému vchodu bludiště umístíme hromádku jednoho ze tří druhů semen podle toho, ke kterému stromu cesta dítě dovede. Rozdělíme děti do tří skupin, každá skupina začne u jednoho vchodu, ale v bludišti budou děti hledat cestu již individuálně. Dítě si vezme na začátku cesty jedno semeno, na konci cesty sebere list stromu, spáruje si je ve své krabičce a vydá se hledat další cestu.

❖ Aktivita č. 6 - Luštění šišek

Doba trvání: 20 minut

Popis činnosti: Každé dítě si najde jednu borovou a jednu smrkovou šišku a pokusí se z nich získat semena. Pomocí lupy si semínka dobře prohlédnou a budou mezi nimi hledat rozdíly. Ukážeme jim, jak je borovicové semínko uchyceno v kleštičkách, zatímco smrkové je jakoby na lžičce. Vyzveme děti, aby říkaly své nápady, k čemu slouží semenům křídélka. Nakonec si vylezou na pařez, pustí semeno dolů a pozorují, jak letí.

❖ Aktivita č. 7 - Pašování semínka (upraveno dle Jurčíková, et al., 2014)

Doba trvání: 10 minut

Popis činnosti: Děti musí nejprve najít bukové semínko (stojíme tak, aby byl dospělý bukový les na dohled, a děti, které hledají ve špatném porostu, budeme otázkami směřovat tak, aby pochopily, že musí hledat tam, kde rostou dospělé buky). Jedno z přinesených semínek vybereme a dáme do hry. Děti se rozdělí do dvou skupin cca po 12ti, které budou hrát odděleně. Dvě děti jsou detektivové, kteří mají za úkol

vypátrat vzácné semínko. Ostatní jsou pašeráci, kteří si semínko mezi sebou předávají tak, aby ho detektivové nevypátrali. Pro zmatení předstírají předávání i děti, které jej nemají.

❖ Aktivita č. 8 - Závěrečný kruh „Příběhy stromů“

Doba trvání: 15 minut

Popis činnosti: Děti si sednou do kruhu, doprostřed dáme obrázky smrku, borovice a jedle. Učitelka vypráví postupně příběhy stromů a děti hádají, o kterém stromu příběh pojednává a na základě čeho si to myslí.

4.3.2 Podzimní listy

Integrovaný blok: Malíř podzim

Podzimní vycházka č. 2 (Obr. 39)

Doba realizace: listopad

Čas trvání: 3 hodiny

Cíl: Seznámit děti s listnatým podzimním lesem, ukázat jim rozmanitost tvarů listů a pestrost jejich podzimních barev.

Očekávané výstupy:

- dítě pozná list javoru a dubu,
- dítě vyjmenuje alespoň tři barvy podzimních listů.

Obr. 39: Trasa podzimní vycházky č. 3 (zdroj: základní mapa z www.uhul.cz – upraveno autorkou)

❖ **Aktivita č. 1 - Jaké barvy má podzim?** (Strakatá, 2009)

Obr. 40: Třídění listů podle převládající barvy (zdroj: autorka)

Doba trvání: 15 minut

Pomůcky: Barevné papíry.

Popis činnosti: Dám na zem papíry čtyř barev (žlutý, oranžový, červený a zelený). Úkolem dětí bude, přiřadit listy podle převládající barvy k odpovídající barvě papírového listu (Obr. 40).

❖ **Aktivita č. 2 - Třídění listů podle stejného druhu stromu**

Doba trvání: 30 minut

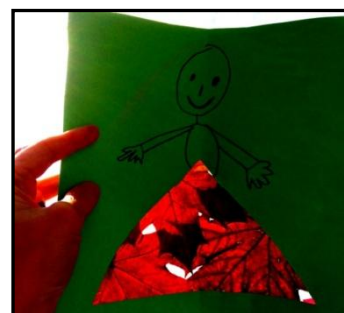
Popis činnosti: Učitelka položí na zem čtyři listy (dubový, bukový, javorový a jasanový) a pojmenuje strom, ze kterého. Děti chodí po porostu, seberou jeden list, ten přinesou a položí ho na příslušnou hromádku. Přitom řeknou název stromu, ze kterého list pochází. Učitelka kontroluje správnost. Pokud dítě zjistí, že jimi donesený list nehledáme, zahodí ho a jde hledat jiný. Během vymezeného času se budou snažit nalézt všechny čtyři druhy listů. Na závěr děti vytvoří skupiny po čtyřech a společně vytvoří z nasbíraných listů výtvarné dílo.

❖ **Aktivita č. 3 – Vitrážové obrázky z listů**

Doba trvání: 30 minut

Pomůcky: Papíry, fixy, nůžky, lepidlo, izolepa.

Popis činnosti: Každé dítě si namaluje na papír libovolný obrázek a část ho prostříhne. Prázdnou část vyplní listy, které přilepí ze zadní části papíru. Při pohledu proti obloze budou za slunného počasí listy prosvítat (Obr. 41).

Obr. 41: Vitrážová princezna (zdroj: autorka)

❖ **Aktivita č. 4 – Lesní lovec**

Doba trvání: 20 minut

Pomůcky: Pracovní list (příloha č. 6), tužky.

Popis činnosti: Každé dítě dostane pracovní list a tužku. Děti chodí po porostu, rozhlíží se a hledají objekty z listu. Ten, který spatří, zaškrtnou.

❖ Aktivita č. 5 – Listové puzzle

Doba trvání: 20 minut

Pomůcky: Nůžky.

Popis činnosti: Každé dítě najde šest libovolných listů, rozstříhne je na polovinu a položí na hromádku. Když mají všechny děti své listy rozstříhnuté, přesunou se k cizí hromádce a pokusí se listy složit (Obr. 42).

Obr. 42: Listové puzzle (zdroj: autorka)

Můžeme volit různé varianty (méně listů rozstříhat na čtvrtiny nebo jeden velký na více dílů).

❖ Aktivita č. 6 – Les na šátku

Doba trvání: 30 minut

Pomůcky: Hnědé šátky.

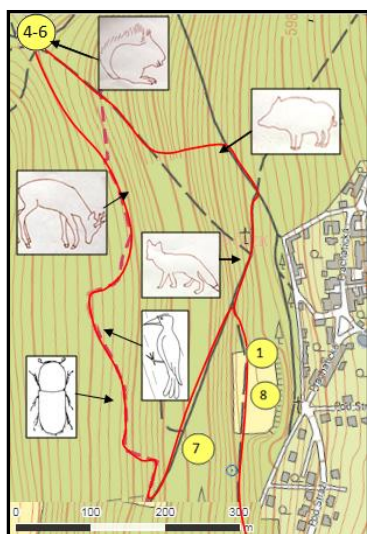
Popis činnosti: Děti rozdělíme do skupin po šesti. Každá skupina dětí dostane velký hnědý šátek a na něj mají ztvárnit les z přírodnin kolem sebe. Na závěr každá skupina poví o svém lese krátký příběh.

4.3.3 Pobytové známky živočichů

Integrovaný blok: Pod křídly sovy

Podzimní vycházka č. 3 (Obr. 43)

Doba realizace: říjen

Čas trvání: 3 hodiny

Cíl: Nechat děti nahlédnout do živočišné říše lesa, ukázat jim, kde žijí různá zvířata a jak prostředí naplňuje jejich potřeby.

Očekávané výstupy:

- dítě vyjmenuje alespoň tři živočichy žijící v lese,
- dítě si všímá pobytových známek živočichů.

Obr. 43: Trasa podzimní vycházky č. 3 (zdroj: základní mapa z www.uhul.cz – upraveno autorkou)

❖ Aktivita č. 1 - Úvodní kruh k pobytoým známkám živočichů

Doba trvání: 15 minut

Pomůcky: Obrázky zvířat.

Popis činnosti: Povíme si, co nás čeká na procházce. Děti si sednou do kruhu, doprostřed položíme obrázky šesti zvířat, se kterými se setkáme během procházky prostřednictvím jejich pobytoých známek (prase divoké, srnec, liška, veverka, lýkožrout smrkový, datel). Vysvětlíme dětem, co jsou to pobytové známky. Učitelka postupně zvedá obrázky a ptá se dětí, kdo pozná zvíře na obrázku a co o něm ví.

❖ Aktivita č. 2 - Hledáme pobytové známky zvěře

Obr. 44: Pobytové známky objevené náhodně během vycházky - zleva: drtinky na pařezu, peří, trus s chrobáky, past mravkolva (zdroj: autorka)

Doba trvání: 2,5 hodiny (průběžně během celé vycházky)

Popis činnosti: Cestou si děti samy všimají pobytoých známek zvěře, pokud ne, upozorníme je na ně a zeptáme se, které zvíře je mohlo zanechat. Trasa je nachystaná, aby postupně cestou viděly liščí lebku, prasečí kaliště, šišku okousanou od veverky, srnčí okus na přirozené obnově, díry ve stromě od datla nebo jiného datlovitého ptáka, náletové otvory a požereky od lýkožrouta (Obr. 45). Všimáme si i jiných pobytoých známek, které nemáme předem vytipované (Obr. 44) a reagujeme na zájem dětí. Dáme jim dostatek času k pozorování a prozkoumání.

Obr. 45: Pobytové známky zvěře (zdroj: autorka)

❖ Aktivita č. 3 - Odlévání stop

Doba trvání: 5 minut/1 stopa

Pomůcky: plastová trubka (průměr o trochu větší než velikost stopy) nařezaná na válce o výšce cca 10 cm nebo proužky tvrdého papíru a kancelářské sponky, sádra, voda, nádoba na rozmíchání sádry

Popis činnosti: Trubku zatlačíme do země tak, aby stopa byla v jejím středu, rozmícháme sádro a stopu zalijeme. Necháme zatuhnout. Hotový výrobek můžeme sebrat cestou zpět nebo při příští vycházce. Můžeme i zakreslit jeho polohu přesně do mapy a nechat na rodičích s dětmi, aby pro něj došli ve volném čase. Odlitek můžeme dále využívat (potírat ho barvou a dělat otisky stop nebo je vytlačovat do modelíny).

❖ Aktivita č. 4 - Stopování zvířat – komu stopa patří?

Doba trvání: 10 minut/1 skupina čtyř dětí

Pomůcky: vytištěné a zalaminované stopy zvířat ve skutečné velikosti, obrázky zvířat, pracovní list pro každé dítě (příloha č. 7), proužky krepového papíru čtyř barev

Popis činnosti: V porostu uděláme 4 cestičky ze stop zvířat (srnec, divoké prase, liška, veverka), které se budou různě křížit. Začátek stopové cesty bude označen zapíchnutým klackem do země s barevným papírovým fáborkem. Na konci trasy bude za stromem schovaný obrázek zvířete, kterému stopa patří. Cesty budou procházet čtyři děti, zatímco ostatní budou hrát na lýkožrouta. Dítě si vybere jednu stopu (každé jinou) a půjde po ní, dokud nenarazí na zvíře. Až nalezne obrázek majitele stop, spojí si stopu s příslušným zvířetem na svém pracovním listu a půjde si vybrat jinou stopu.

❖ Aktivita č. 5 - Hra na lýkožrouta a datla

Doba trvání: 30 minut

Pomůcky: bílé papíry, červené a modré pastelky, provázek, kapsičky, modrá a červená papírová kolečka, červené čepičky

Popis činnosti: Děti nejprve natrhají papíry na malé čtverečky, na každý z nich nakreslí červenou nebo modrou tečku (zhruba půl na půl) a zmuchlají je do malých kuliček, které dají do košíčku. Učitelka zatím přiváže na smrky po třech kapsičkách (oslabené stromy), do kterých se budou papírky dávat. Papírky představují larvy lýkožrouta a barevná tečka určuje, zda se z nich vylíhne sameček nebo samička. Určíme tři děti

jako datly a dáme jim červené čepičky. Ostatním dětem dáme do ruky červené nebo modré papírové kolečko (samečci a samičky). Vypustíme všechny lýkožrouty do porostu, chvíli po něm běhají a na zvukový signál musí sameček vyhledat strom s prázdnou kapsičkou a držet se ho. Samička hledá samečka držícího se stromu, chytanou se za ruce a společně doběhnou pro pět papírků a donesou je do kapsičky. Potom společně počítají do deseti a pak letí sameček hledat nový neobsazený strom a samička nového samečka. Když alespoň tři dvojice naplní kapsičky, vypustíme i datly, kteří jednak hledají stromy s larvami a žerou je (vyndají papírky z kapsičky a odnesou je zpět do košíku), jednak žerou i lýkožrouty, kteří se drží stromu. Sežraný lýkožrout dojde odevzdat papírové kolečko a hledá strom s larvami. Jednu otevře, dojde si pro nové kolečko příslušné barvy a pokračuje ve hře. Když naplní lýkožrouti třetí kapsičku, označí ho předem domluveným způsobem. Strom je mrtev a datlové ho již nemohou zachránit. Hru zopakujeme vícekrát, přičemž budeme různě měnit poměr lýkožroutů a datlů. Děti uvidí, jaký má jejich početnost vliv na úmrtnost stromů.

Lehčí varianta: Děti na dvě skupiny, větší skupina lýkožroutů roznáší papírky, menší skupina datlů je sbírá.

❖ **Aktivita č. 6 - Na veverky a divočáky** (upraveno podle Leblová, 2012)

Doba trvání: 20 minut

Pomůcky: Kýbl, zavařovací sklenice.

Popis činnosti: Děti rozdělíme na veverky a divoká prasata (stejně velké skupiny). Veverky si schovávají ke kmeni stromu žaludy na zimu, aby je v době hladu zase našly. Divočáci mají žaludy také rádi, proto kradou veverkám jejich zásoby a odnášejí je zas do svého vymezeného prostoru. Děti smí běhat vždy jen s jedním žaludem. Po pěti minutách hru ukončíme a plníme zavařovací sklenici nejprve všemi veverčími žaludy, počítáme počet sklenic vysypaných do kýble. Potom prasečími žaludy. Budeme hrát znovu pět minut, ale tentokrát prasata nekradou žaludy veverkám, ale hledají si v porostu vlastní. Na konci hry opět změříme množství nasbíraných žaludů a výsledek porovnáme s předchozí hrou. Všechny nasbírané žaludy odneseme do školky, usušíme je a v zimě vezmeme do krmelce.

❖ Aktivita č. 7 – Přibliž se neslyšně k srnci

Doba trvání: 10 minut

Popis činnosti: Vybereme jedno dítě, které bude představovat srnce. Dáme mu na oči škrabošku a postavíme ho doprostřed velkého kruhu. Ukážeme vždy na jedno dítě z kruhu a to se snaží neslyšně přiblížit ke zvířeti uprostřed. Pokud ho srnec slyší, ukáže směrem, odkud si myslí, že se k němu blíží. Pokud uhodne, jde další dítě. Může se přibližovat i více dětí najednou, ale na koho srnec ukáže, nesmí pokračovat.

❖ Aktivita č. 8 - Závěrečný kruh - Poznej, jaké jsi zvíře

Doba trvání: 10 minut/1 skupina

Popis činnosti: Děti se rozdělí do skupinek po šesti, jedna skupinka plní úkol, ostatní mají volnou hru. Učitelka položí na zem obrázky šesti zvířat, s nimiž se seznámily během vycházky. Každému dítěti řekne pár informací o jednom zvířeti. Dítě musí na základě nápovědy přinést správný obrázek.

4.3.4 Lesní profese

Integrovaný blok: Ten dělá to

Podzimní vycházka č. 4 (Obr. 46)

Stanoviště č. 1 – Mraveniště (Obr. 47)

Stanoviště č. 2 – Smrková kultura

Stanoviště č. 3 – Porost s domovem datla

Stanoviště č. 4 – Smrkový porost ke sběru šišek

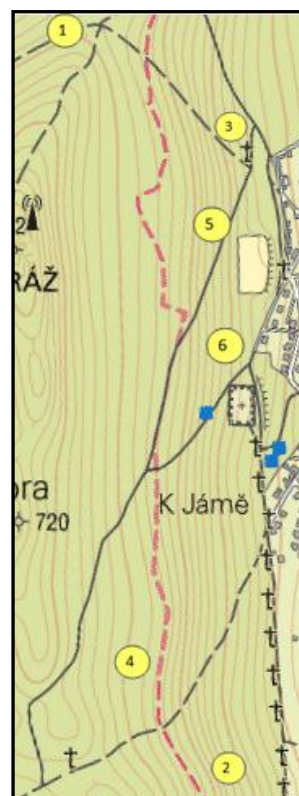
Stanoviště č. 5 – Těžený mýtní porost

Stanoviště č. 6 – Zalesňovaná holina

Rozpracování vycházky do týdenního celku je v příloze č. 8.

Obr. 47: Badatelské činnosti u mraveniště
(zdroj: autorka)

Obr. 46: Stanoviště
podzimní vycházky č. 4
(zdroj: základní mapa z
www.uhul.cz – upraveno
autorkou)

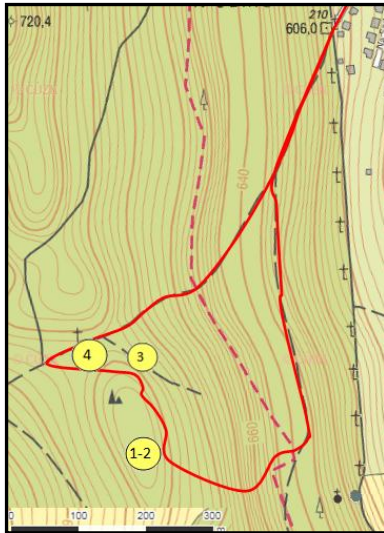
4.4 Zima

4.4.1 Zvířata v zimě

Integrovaný blok: Dobrou, medvěde

Zimní vycházka č. 1 (Obr. 48)

Doba realizace: prosinec

Čas trvání: 2,5 hodiny

Cíl: Ukázat dětem, jak přečkávají zimu zvířata, která nešla spát, rozvíjet jejich kreativní činnost.

Očekávané výstupy:

- děti ví, jak myslivci pomáhají zvěři přečkat zimu,
- dítě dokáže vytvořit obrázek z nalezených přírodnin.

Obr. 48: Trasa zimní vycházky č. 1 (zdroj: základní mapa z www.uhul.cz – upraveno autorkou)

❖ Aktivita č. 1 - Doplnění krmiva do mysliveckého zařízení (Obr. 49)

Doba trvání: 20 minut

Popis činnosti: Děti donesou v batůžkách zvířatům seno, které v létě samy usušily a plody, které nasbíraly na podzim (kaštany, žaludy). Vysvětlíme dětem význam přikrmování zvěře v zimě, jak je pro zvířata těžké přežít zimu, kdy je nedostatek potravy. Seznámíme je s druhy krmiv. Prohlédnou si minerální liz.

Obr. 49: Krmec a solisko (zdroj: autorka)

❖ Aktivita č. 2 - Hledej stopy!

Doba trvání: 10 minut

Popis činnosti: Děti hledají stopy v okolí krmelce a pozorují, zda jsou od stejného druhu zvířete nebo od více druhů.

❖ Aktivita č. 3 - Zimní ateliér

Doba trvání: 20 minut

Popis činnosti: Děti se rozdělí do skupinek po třech a každá skupinka si najde svůj pařez, který bude sloužit jako podstavec pro jimi vytvořený exponát (Obr. 50). Použít mohou pro své tvoření cokoli, co najdou na zemi. Po uplynutí času pro kreativní činnost zahájí učitelka pomocí šišky jako mikrofonu výstavu proslulých umělců a každá skupinka se ostatním dětem krátce představit a následně poví pár slov o svém díle.

Obr. 50: Zimní umělecké dílo na pařezu (zdroj: autorka)

❖ Aktivita č. 4 – Stavba domku pro přezimování

Doba trvání: 30 minut

Popis činnosti: Děti vytvoří skupinky po čtyřech a každá skupina si postaví z větví nalezených na zemi přezimovací domeček (Obr. 51).

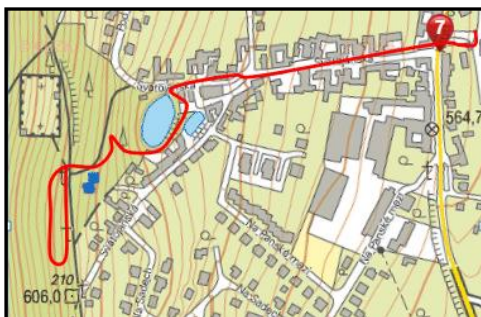
Obr. 51: Lesní příbytek (zdroj: autorka)

4.4.2 Stromy v zimě

Integrovaný blok: Dobrou, medvěde

Zimní vycházka č. 2 (Obr. 52)

Obr. 52: Trasa zimní vycházky č. 2 (zdroj: základní mapa z www.uhul.cz – upraveno autorkou)

Doba realizace: únor

Čas trvání: 2 hodiny

Cíl: Ukázat dětem variabilitu zimních pupenů.

Očekávané výstupy:

- dítě ví, že druh listnatého stromu se dá v zimě určit podle pupenů.

❖ **Aktivita č. 1 - Hra na pupeny**

Doba trvání: 10 minut

Popis činnosti: Během cesty si budeme prohlížet větvičky různých dřevin a zaměříme se na vzhled jejich pupenů (některé jsou úzké a dlouhé, jiné kulaté, některé vyrůstají na větvičce střídavě, jiné proti sobě, mají různou barvu). Můžeme si je i k něčemu přirovnat (jasanové pupeny vypadají jako kopýtko). Učitelka cestou ustříhne větvičky čtyř dřevin, od každé dva kusy (po návratu z procházky je nalepí na karton a využije jako pupenové pexeso). Na zem položíme dlouhou větev, která bude znázorňovat větvičku. Děti rozdělíme do skupinek po šesti. Každá skupinka si vybere větvičku nějakého stromu a pak si na ni zkusí zahrát. Budou k větví přiléhat nebo přisedat jako pupeny (střídavě, vstřícně, v hloučcích, schoulené do kulata nebo protáhnuté). Můžeme si zahrát na jaro a pupeny se začnou rozvíjet.

❖ **Aktivita č. 2 - Obtisk pupenů**

Doba trvání: 10 minut

Pomůcky: Modelína.

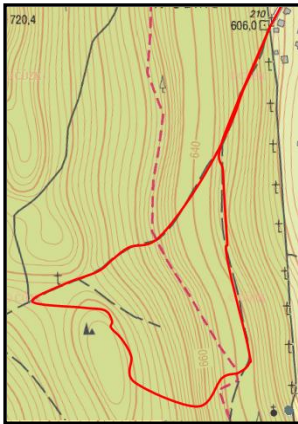
Popis činnosti: Každé dítě si najde na stromě větvičku s pupeny a bez utržení ji obtiskne do placičky z modelíny.

4.4.3 Větrný živel

Integrovaný blok: Ve zdravém těle zdravý duch

Zimní vycházka č. 3 (Obr. 53)

Doba realizace: leden

Čas trvání: 2 hodiny

Cíl: Ukázat dětem, jakou sílu má vítr a jak dokáže v lese škodit.

Očekávané výstupy:

- dítě ví, co je to vývrát,
- dítě umí říct, jakou škodu může vítr v lese způsobit.

Obr. 53: Trasa zimní vycházky č. 3 (zdroj: základní mapa z www.uhul.cz – upraveno autorkou)

❖ Aktivita č. 1 - Kde všude škodil vítr?

Doba trvání: 1,5 hodiny

Popis činnosti: Půjdeme předem vymezenou trasou a děti cestou pozorují okolí. Když někdo uvidí něco, co způsobil vítr (vývrát, zlom, atd.), upozorní na to učitelku. Prohlédneme si, co takový vítr všechno dokáže (Obr. 54), a povíme si, proč se tak děje (smrk se snadno vyvrátí, protože má mělké kořeny).

Obr. 54: Škody větrem na lesních dřevinách (zdroj: autorka)

❖ Aktivita č. 2 - Síla větru (Leblová, 2012)

Doba trvání: 15 minut

Popis činnosti: Každé dítě dostane jeden šátek. Nejprve ševelíme jako vánek a úměrně tomu mávají děti svým šátkem. Postupně zesilujeme až do vichřice a zase zeslabujeme.

5 DISKUZE

Dnes již děti běžně nevyužívají pro trávení svého volného času blízké louky, lesy a potok. Některá navštívená místa pro ně proto byla dosud neznámá, ač ležela pouhý kousek od jejich bydliště. Děti během vycházek objevily spoustu krásných míst, která nadále samy využívají pro hru ve svém volném čase.

Všechny vycházky byly s dětmi zrealizovány, ale ne všechny během jednoho dne. Protože bylo v hojně míře využíváno situační učení, došlo často k odklonu od původního návrhu. Nezrealizované plánované činnosti byly uskutečněny později.

Některým dětem dělalo zpočátku problémy zdolávání členitého nezpevněného terénu, u jiných chyběly fyzické síly. Obojí se snáze překonávalo, pokud byly děti cestou zabaveny činnostmi, které je zaujaly (vyhrávalo hledání čehokoliv) nebo měly před sebou pro ně zajímavý cíl.

Limitujícím prvkem se ukázalo oblečení některých dětí. Děti byly poučeny, že neexistuje špatné počasí, pouze špatně oblečený člověk. Proběhla i konzultace s rodiči, jak vybavit děti do přírody (pevná obuv, nepromokavé oblečení v případě mokra, gumovky k potoku a hlavně oblečení, u kterého nevadí, když se ušpiní nebo roztrhne).

Průběžně jsme si opakovali nastavená pravidla, jak se v přírodě chovat. Jedno z nich bylo, že děti netrhají žádné části rostlin ani mech, učitelky jenom výjimečně pro demonstrační účely. Po celou dobu byl posilován kontakt dětí s přírodou. Některé v sobě dokonce překonaly strach z přímého kontaktu s živočichem. Naučily se poznávat stromy a rostliny. Poznaly přírodu jako místo pro spoustu zajímavých her. Vznikla celá řada situací vyžadujících spolupráci, schopnost rozdělit si úkoly, ale i řešení konfliktů

Na závěr dostalo každé z dětí srdíčko a mělo ho umístit na velkou obrazovou mapu s fotkami navštívených míst s dětmi při jednotlivých činnostech, podle toho, na kterém místě se jim nejvíce líbilo. Nejvíce srdíček získal potok, těsně následovaný lesem s velkým kamenem. Z rozhovorů s dětmi dále vyplynulo, že chodí svým rodičům a prarodičům ukazovat místa, která je něčím zaujala.

6 ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo navrhnout vzdělávací nabídku pro MŠ Lhenice formou vycházek do jejího bezprostředního okolí. Celkem bylo navrženo 18 vycházek (sedm v jarním období, čtyři v létě, čtyři na podzim a tři v zimě) v době trvání dvou až tří hodin. Každá z nich byla graficky znázorněna do mapy a byly u ní uvedeny cíle a očekávané výstupy. Vzdělávací nabídka byla zpracována v podobě jednotlivých aktivit. Ty byly voleny tak, aby byl podporován všestranný rozvoj dětí.

Některé vycházky jsou vzhledem ke svému obsahu a naplnění cílů striktně vázané na uvedenou dobu realizace, jiné mohou být uskutečňovány libovolně v průběhu celého roku. Činnosti je možné rozdělit do více dnů, některé vynechat, jiné přidat.

Všechny navržené vycházky byly ověřeny v praxi dětmi. Nejvíce je bavilo hledání objektů v terénu podle obrázkové předlohy či slovních instrukcí a moci něco objevovat vlastním konáním. Velkou oblibu měly u dětí i tvořivé činnosti s přírodními materiály. Pozorování a badatelské činnosti u nich postupně vzbuzovaly velký zájem o dění kolem sebe, což vyústovalo v mnoho dalších neplánovaných aktivit. Neustále vyhledávaly něco zajímavého, samy zkoumaly věci, rostliny i živočichy a vyptávaly se na to, co je zajímavé. Jedna navržená vycházka tak nakonec někdy probíhala i celý týden.

Před zahájením vycházkového roku byl s dětmi udělán slovní test jejich znalostí. Stejný test byl učiněn po realizaci vycházek. Porovnání obou testů prokázalo znatelný nárůst vědomostí, ačkoliv na ně nebyly vycházky prioritně cíleny. Analýzou kreseb na konci školního roku bylo zjišťováno, jakým způsobem ovlivnily vycházky do přírody výtvarné vyjádření dětí. Zatímco na začátku školního roku se na většině obrázků vyskytovaly pouze stromy, rybník a louka s květinami, na konci školního roku byly kresby mnohem bohatší, byli na nich živočichové, rostliny, hrající si děti a spousta detailů z navštívených lokalit.

Pro edukaci dětí byl nejvíce využit lesní ekosystém, v menší míře vodní a luční. Zcela nedotčeny zůstaly pole a sady, které se nachází v okolí MŠ Lhenice rovněž ve velké míře a nabízí bohaté možnosti pro pestrou vzdělávací nabídku. Vycházky a s nimi související činnosti navržené v bakalářské práci byly jen malou ochutnávkou toho, co všechno nám příroda kolem nás nabízí.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ČESKO. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. Metodický pokyn MŠMT k zajištění environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO). 2008. Dostupný také z: http://www.kraj-jihocesky.cz/1335/zakladni_dokumenty_z_oblasti_evvo.htm

ČESKO. Zákon č. 17 ze dne 16. ledna 1992 o životním prostředí, ve znění zákona č. 123/1998 Sb. a zákona č. 100/2001 Sb. a 183/2017 Sb. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 1992, částka 4, s. 3. Dostupný také z: https://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/5B17DD457274213EC12572F3002827DE/%24file/Z%2017_1992.pdf

BROUKALOVÁ a kol. *Cíle a indikátory pro environmentální vzdělávání, výchovu a osvětu v České republice* [online]. 2011. [cit. 2018-01-12]. Dostupné z: [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/cile_indikatory_evvo_dokument/\\$FILE/OEDN-Cile_a_indikatory_EVVO-20110118.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/cile_indikatory_evvo_dokument/$FILE/OEDN-Cile_a_indikatory_EVVO-20110118.pdf)

ČINČERA, Jan. *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-147-8.

ČINČERA, Jan a Petr ŠTĚPÁNEK. Výzkum ekologické gramotnosti studentů středních a odborných škol. Inflow: *envigogika* [online]. 2017, roč. 2, č. 1 [cit. 2018-01-12]. ISSN 1802-3061. Dostupné z: <https://www.envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/12>

BARTOŠ, Jan a Tomáš Matějček. Environmentální gramotnost učitelů a student učitelství. Inflow: *envigogika* [online]. 2012, roč. 7, č. 2 [cit. 2018-01-12]. ISSN 1802-3061. Dostupné z: <https://www.envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/75>

DANIŠ, Petr. *Děti venku v přírodě: ohrožený druh?* Praha: MŽP, 2016. ISBN 978-80-7212-610-1.

DLOUHÁ, Jana. *Environmentální gramotnost - znalosti nezbytné pro výuku učitelů* [online]. 2008 [cit. 6. 2. 2018]. Dostupné z: <https://www.enwiki.cz/>

w/index.php?title=Environment%C3%A1In%C3%AD_gramotnost__znalosti_nezbytn%C3%A9_pro_v%C3%BDuku_u%C4%8Ditel%C5%AF&oldid=2175

FJØRTOFT, Ingunn. Landscape as Playscape: The Effects of Natural Environments on Children's Play and Motor Development. *Inflow: children, Youth and Environments* [online]. 2004, roč. 14, č. 2 [cit. 2018-01-12]. ISSN 1546-2550. Dostupné z: https://www.colorado.edu/journals/cye/14_2/article2.htm

HAVLÍNOVÁ, F., P. KOPŘIVA a I. MAYER. Program podpory zdraví ve škole. 2. vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN: 80-7367-059-3.

HAVLOVÁ, Jana a Kateřina JANČAŘÍKOVÁ. Činnosti se zvířátky v předškolním vzdělávání. Praha: Raabe, 2014. ISBN 978-80-7496-166-3.

HORKÁ, Hana. *Věková specifika při poznávání přírody* [online]. 2015 [cit. 2018-02-24]. Dostupné z: <https://www.skolaprofi.cz/33/vekova-specifika-pri-poznavani-prirody-uniqueidmRRWSbk196FNf8-jVUh4Eo4HAVsVtiwkGNjqvxd40zv3f8jmo9wqg/?device=mobile>

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina. *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe, 2010. ISBN 978-80-86307-95-4.

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina a Magdaléna KAPUCIÁNOVÁ. Environmentální výchova v předškolním věku – hledání optimální podoby. *Inflow: envigogika* [online]. 2012, roč. 7, č. 1 [cit. 2018-01-12]. ISSN 1802-3061. Dostupné z: <https://www.envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/viewFile/71/75>

JURČÍKOVÁ, Daniela. *Rukověť pro začínající lesní pedagogy*. Brandýs nad Labem: Ústav pro hospodářskou úpravu lesů, 2014. ISBN 978-80-905424-9-6.

KAHN, H. Peter Jr. Developmental Psychology and the Biophilia Hypothesis: Children's Affiliation with Nature. In. *Developmental Review* [online]. 1997, roč. 17, č. 1, s. 1 – 61 [cit. 2018-01-14]. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S027322979690430X>

KAHN, H. Peter Jr. a Stephen R. Kellert. *Children and Nature: Psychological, Sociocultural, and Evolutionary Investigations*. Cambridge: MIT Press, 2002. ISBN 0-262-11267-1.

KRAJHANZL, Jan. *Environmentální a proenvironmentální chování* [online]. 2012a [cit. 2018-01-12]. Dostupné z: <http://www.ped.muni.cz/z21/knihy/2011/36/36/texty/cze/krajhanzl.pdf>

KRAJHANZL, Jan. Děti a příroda: Období dětského vývoje z hlediska environmentální výchovy. In: Máchal, Aleš; Nováčková, Helena; Sobotová, Lenka. (eds.) *Úvod do environmentální výchovy a globální rozvojové výchovy: soubor učebních textů*. Brno: Lipka, 2012b.

KULHAVÝ, Viktor. *Psychologická východiska environmentální výchovy* [online]. Brno, 2008 [cit. 2018-02-12]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra psychologie. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/42121/fss_b/

LEBLOVÁ, Eliška. *Environmentální výchova v mateřské škole*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0094-9.

MÁCHAL, Aleš. Průvodce praktickou ekologickou výchovou. Brno: Rezekvítek, 2000. ISBN: 80-902954-0-1.

KROUFEK, Roman a Jana KROUFOVÁ. *Environmentální výchova v MŠ* [online studijní opora kurzu]. [cit. 2018-01-12]. Dostupné z: http://old.projekty.ujep.cz/podpuc/wpcontent/uploads/2014/06/Enviromentalni_vychova_v_MS.pdf

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2007. ISBN 80-247-1284-9.

LOUV, Richard. *Last Child in the Woods. Saving Our Children from Nature-Deficit Disorder*. New York: Algonquin Books, 2008. ISBN 978-1-56512.

PALMER, Joy, A. *Environmental education in the 21st century*. New York: Routledge, 1998. ISBN 0-415-13196-0

ŘEHÁK, Bohuslav. *Vycházky do přírody*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971. ISBN: 14-508-71.

SMOLÍKOVÁ, K. et al. *Rámcový vzdělávací program*. Praha: MŠMT, 2018. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/45304/>

STREJČKOVÁ, Emilie. *Děti pro pětihory*. Trutnov: EGAPRESS, 1998.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie – dětství a dospívání*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2012. ISBN: 978-80-246-2153-1

STRAKATÁ, Mirka. *Pojďte s námi do přírody*. Kralice na Hané: Computer Media, 2009. ISBN: 978-80-7402-027-8

UHUL. Katalog mapových informací [online]. [cit. 2018-03-12] Dostupné z: <http://www.uhul.cz/mapy-a-data/katalog-mapovych-informaci>

8 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Pracovní list „Vybarvi květiny podle skutečnosti“

Příloha č. 2 - Pracovní list „Najdi v lese květinu z fotografie“

Příloha č. 3 - Pracovní list „Hledání motýlů“

Příloha č. 4 - Předloha pro skládání obrázců ze smrkových šišek

Příloha č. 5 - Návrh bludiště

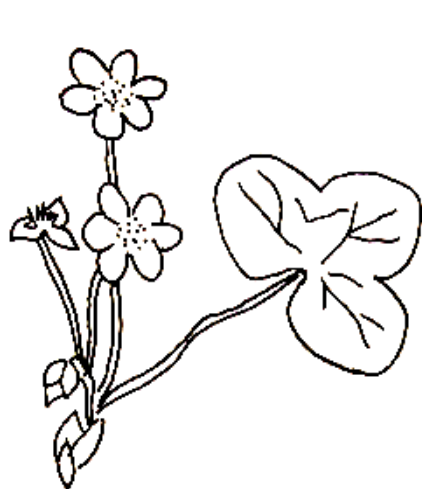
Příloha č. 6 - Pracovní list „Lesní lovec“

Příloha č. 7 - Pracovní list „Komu patří stopa?“

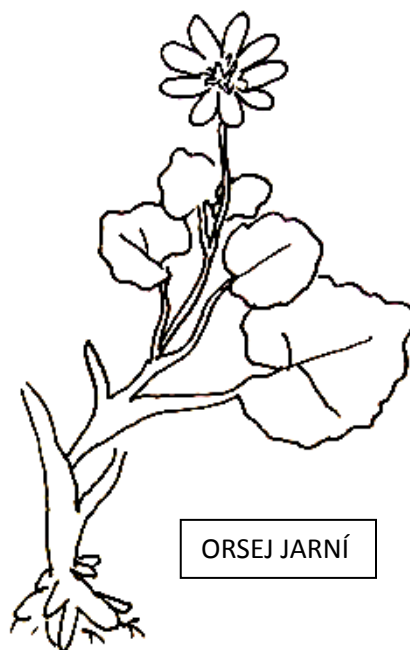
Příloha č. 8 - Rozpracovaný týdenní plán

9 PŘÍLOHY

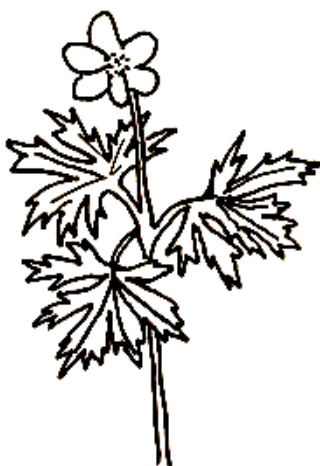
Příloha č. 1 – Pracovní list „Vybarvi květiny podle skutečnosti“

JATERNÍK PODLÉŠKA

ORSEJ JARNÍ

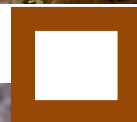
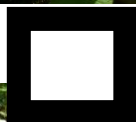
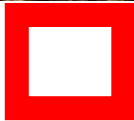

SASANKA HAJNÍ

PLICNÍK LÉKAŘSKÝ

Příloha č. 2 - Pracovní list „Najdi v lese květinu z fotografie“

Zdroj: autorka

Příloha č. 3 - Pracovní list „Hledání motýlů“

Babočka kopřivová

Babočka paví oko

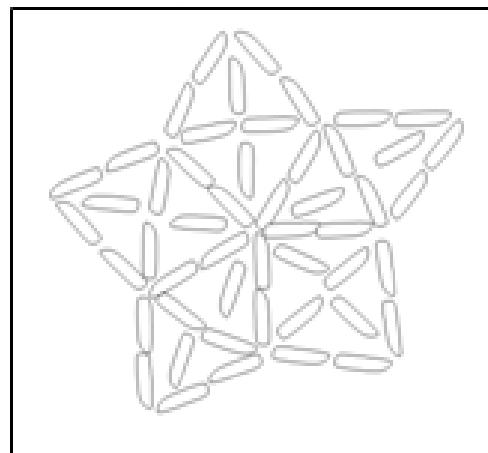
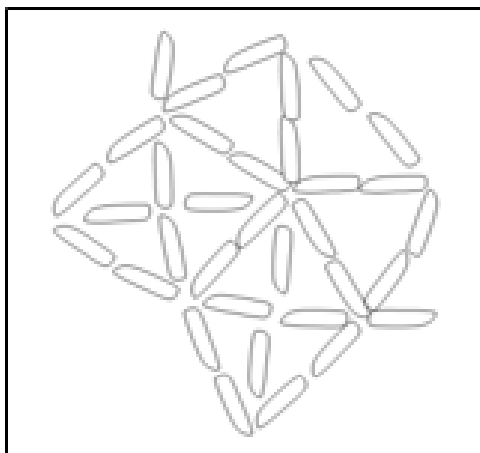
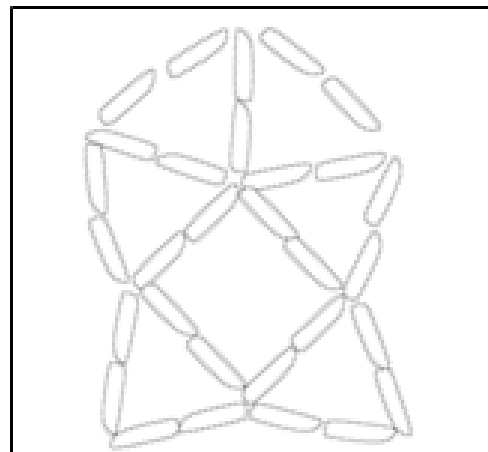
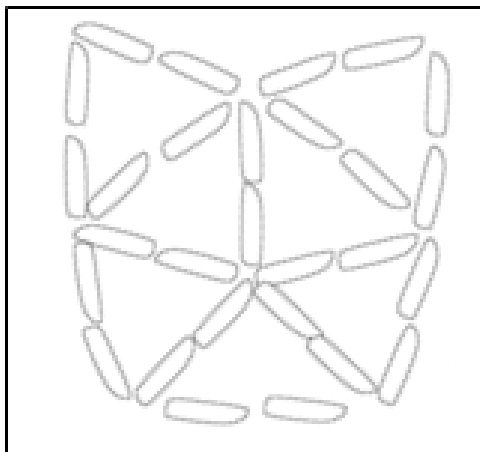
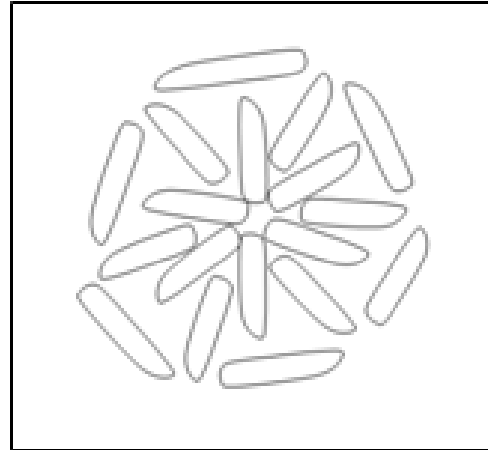
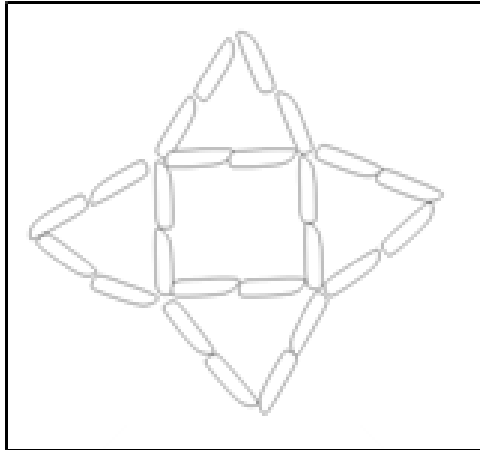

Otakárek fenyklový

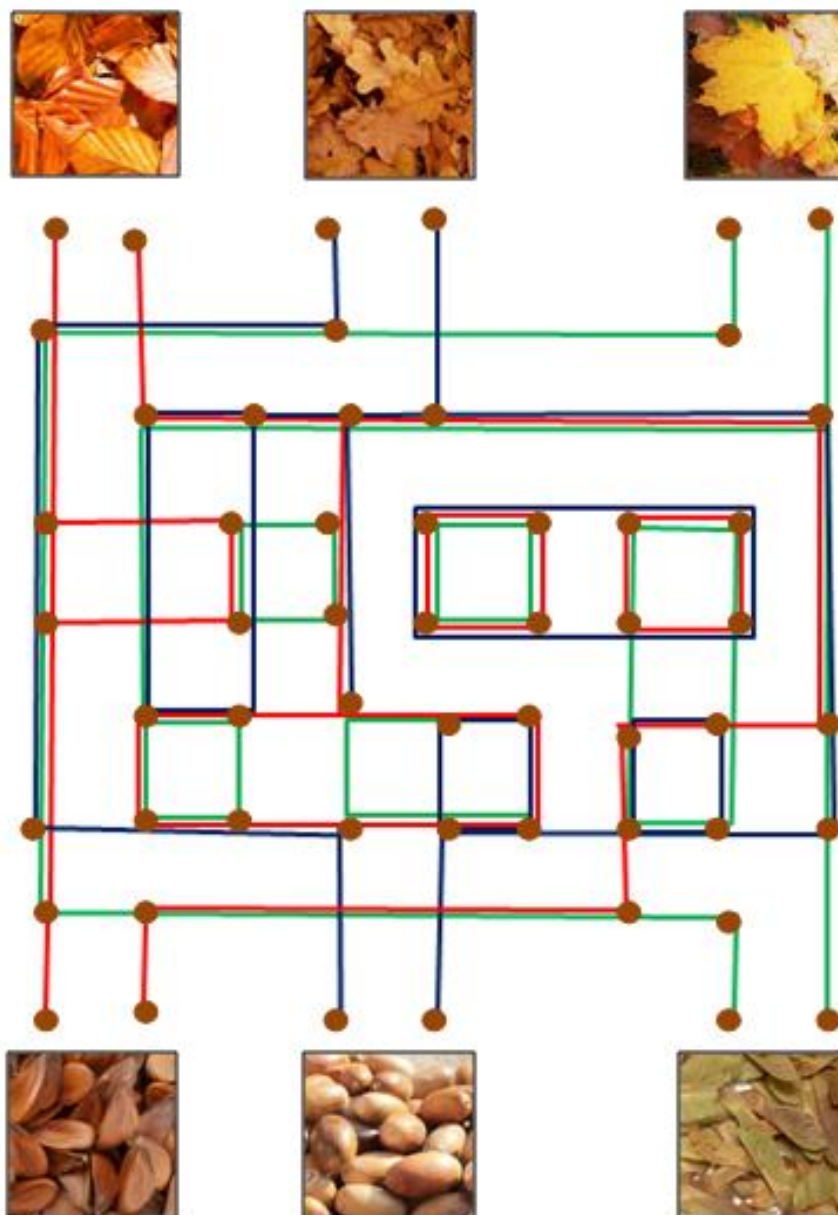

Babočka osiková

Zdroj: autorka

Příloha č. 4 - Předloha pro skládání obrazců ze smrkových šišek

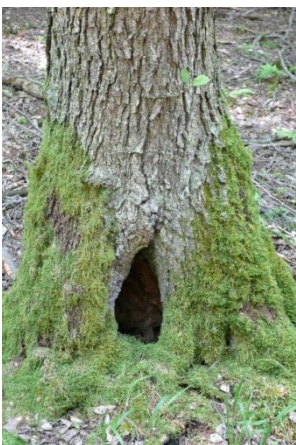
Příloha č. 5 - Návrh bludiště

Zdroj: autorka

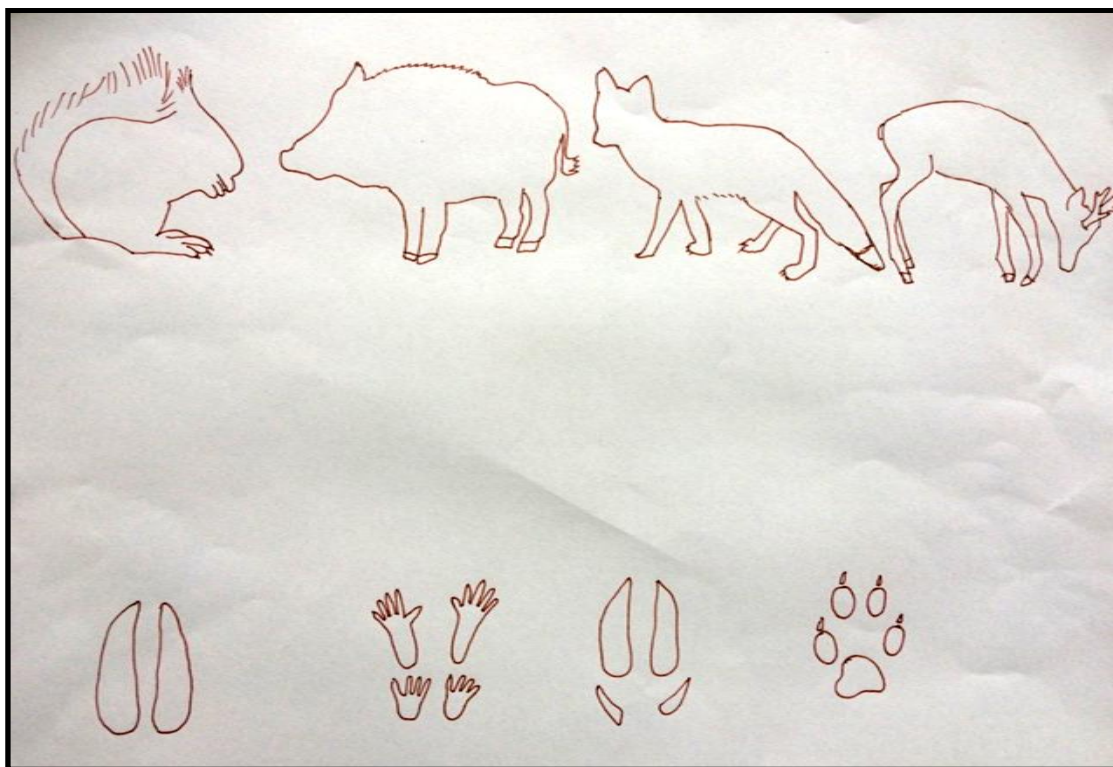

Příloha č. 6 - Pracovní list „Lesní lovec“

Zdroj: autorka

Příloha č. 7 - Pracovní list „Komu patří stopa?“

Zdroj: autorka

Příloha č. 8 - Rozpracovaný týdenní plán

Tématický celek – „Ten dělá to“ /listopad/

- Cíl:**
- děti vědí, jak se mají chovat v lese,
  - děti vyjmenují nejméně 2 lesní profese a 5 jiných a popíší, co dělají,
  - děti vyjmenují alespoň dva různé úkoly mravenců v mraveništi.

PONDĚLÍ

Motivační pohádka – práce s rekvizitou – text pohádky jsem doplňovala výměnnými obrázky v divadle, ale se zámkem a lidmi místo mravenců, aby děti mohly hádat.

V jednom lese, za sedmero borovicemi a starým smrkem, se rozkládá velké království, ukryté pod hromadou jehličí a větviček. Vládne tady moudrá královna, která má spoustu poddaných. V království mají pořád všichni plno práce. Zatímco vojáci stráží hradby před nepřítelem a stavitelé budují chodbičky, ti ostatní zase bez přestání shání potravu. A copak dělají poddaní v blízkosti královny? Pečují o královnu a její malé princezničky a princátka. A každý tady rád mlsá lahodný sladký nápoj - medovici, kterou jim dávají za odměnu stromové mšice. Poznali jste, děti, toto království? .....Ano, je to lesní mraveniště!

Narativní pantomima na píseň „V lese“

V LESE

Volně

V le-se je krás-ně, je-hličí vo-ní, pří-ro-đa
pro-sí: ne-buř-te slo-ni. My slo-ni ne-jsme,
pů-jde-me ti-še, co les nám dá-vá, chcem vi-dět i
sly-šet.

2. Kdo v lese žije
a co v něm roste,
chovajme se
jak zdivořilí hosté.
Přítě až půjdeme
do těch míst zase,
zažijem pohodu
v pestré té kráse.

V lese je krásně, jehličí voní, (děti se zhluboka nadechnou)
příroda prosí: nebuďte sloni. (udělají si choboty a pohybují se jako sloni)
My sloni nejsme, půjdeme tiše, (kroutí hlavou a dávají si prst před ústa a lehce našlapují)
co les nám dává, chceme vidět i slyšet (brýle z rukou na očích - vidíme, ruce za uši - nasloucháme)

Vycházka do lesa k lesnímu království.

Na okraji lesa: **simultánní pantomimická ilustrace** „Otevírám les (oběma rukama ukazujeme otevírání dvoukřídých vrat), navštívím ho dnes. Stromy (ruce spojené nad hlavou), šišky (děti se chytou za hlavu jako když na ně padá šiška), pařízky (do dřepu), najdu houby (z rukou nad hlavou kloboučky) na řízky. Odemyky tiše, tence, ať nešlápněš na mravence (přešlapují na místě po špičkách).“ (Svobodová, Švejdrová, 2011)

Děti si samy vymyslely pohyby a toto otvírací říkadlo jsme pak používali při každém vstupu do lesa.

Experiment – lákání mravenců – poblíž mraveniště jsme položili bílé plátno, na které jsme nakreslili vlhkou kostkou cukru cestičku. Po hodině jsme se k plátnu vrátili a pozorovali mravence, jak cupitají po naší cestě a odnášejí si cukr do mraveniště. Všimli jsme si jejich tykadel, které slouží k ohmatávání, očichávání i k dorozumívání. Pozorovali, jak se jimi dotýkají.

Popošli jsme do sousedního porostu, kde byly smrkové větve po těžbě.

Hra - najdi mravence ze svého mraveniště – na polovinu klacíčků jsem kápnula éterický olej z levandule, na druhou polovinu pomerančový. Děti si vylosovaly každé po jednom klacíku a měly udělat dvě skupinky se stejnou vůní.

Stavění mraveniště – každá skupina měla za úkol postavit svoje mraveniště z větví. Pak jsme si na obrázku ukázali průřez mraveništěm, že jeho hlavní část je pod zemí a co a kdo všechno v něm je.

Hra na život v mraveništi – Ve společenství mravenců má každý svůj úkol. Zaklínadlem „**Hokus, pokus, fibidus, proměnit se v.....zkus**“ jsme se postupně proměňovali v jednotlivé členy mraveniště. Královna (může být jenom jedna nebo jich může být více) žije v nejspodnějším patře, nejhluběji pod zemí. Jen jednou za život vyletí na svatební let. Holky hrály královny, kluci jejich okřídlené ženichy. Po spáření odhodí královna křídla, vrátí se do mraveniště a pak už jenom klade vajíčka. Samečci uhynou. Pomocí zaklínadla jsme si postupně vyzkoušeli všechny role. Dělnice mají spoustu různých úkolů. Část má zvětšená kusadla a to jsou vojáci, kteří chrání vstup do mraveniště a brání ho před vetřelci. O královnu se starají pečovatelky, krmí ji. Chůvy se starají o vajíčka, larvy a kukly. Vajíčka přenesou do komůrky, kde se z nich vylíhnou larvy, ty chůvy krmí a přenáší je z komůrky do komůrky, aby byly v optimální teplotě a vlhkosti. Vykrmené larvy se zakuklí a dělnice je přenáší do komůrek do vyšších pater mraveniště, kde je tepleji, protože potřebují hodně tepla pro svůj vývoj. Z kukly se vylíhne nový mravenec. Zásobovači vyrážejí do terénu pro potravu. Stavitelé a údržbáři se starají o chodby v mraveništi a čistí je. Přinášejí nový materiál a nahrazují jím starý, který by mohl začít plesnivět. Kyselinou mravenčí dezinfikují komůrky. **Improvizace** - nakonec se každé dítě proměnilo v koho chtělo a hrálo svoji roli. Obcházel jsem je a klepnutím dvou kamínek o sebe je uváděl do štronza a vytvářel tak **živý obraz**, ve kterém jsem se pomocí mikrofону ze šišky vždy jednoho dítěte zeptala, kým je a jaký je jeho úkol a pak je opětovným klepnutím oživila a po chvíli to zopakovala, až se vystřídaly v odpovědích všechny děti.

ÚTERÝ

Hra - stavění mraveniště z molitanových kostek – na spodní část molitanové kostky byly připíchnuté papírky s 1-6 tečkami jako na hrací kostce. Počet teček znázorňoval počet mravenců potřebných k jejich odnesení. Nezáleželo na velikosti kostky, protože malá věc může být těžká a velká naopak lehká. Hráli jsme dvě varianty – v první šlo jedno dítě z každé skupiny k hromadě, vybralo si kostku, podívalo se na počet teček a pak se vrátilo pro potřebný počet dětí, aby ji mohly odnést. V druhé variantě byly vypuštěny všechny děti najednou a musely se mezi sebou neverbálně dorozumívat a v potřebném počtu odnášet kostky.

Každý mravenec umí dobře něco jiného, stejně jako je tomu u nás.

Pantomimické hádanky – „**Já jsem Andrea a umím tohle... Ty jsi Andrea a umíš tohle....**“
Pantomimicky jsme předváděli, kdo co umíme.

Stejně jako v mraveništi má každý mravenec svoje povolání, je tomu i u lidí. A teď si každý z vás bude moci vyzkoušet nějaké povolání v rámci center aktivit (centra byla stejná od úterý do čtvrtek, takže si každé dítě mohlo vyzkoušet tři povolání).

Domácnost

- **povolání kuchař**

Děti měly k dispozici recepty na slaná a sladká těsta (obrázky surovin s obrázky množství), jeden si vybraly a podle něj samy uhněty těsto, vyválely ho a vykrájely tvary. Ty jsme pak dali péct do trouby a upečené si rozdělili a snědli.

Centrum knihy a písmena

- **povolání knihovník**

Děti si prohlédly obrázkové knihy a v hodnotícím kruhu nám jednu z nich představily – pověděly nám, o čem je.

Centrum ateliér

- **povolání malíř**

Děti měly k dispozici různé materiály, samy si zvolily techniku a vytvořily obraz na libovolné téma.

Centrum dramatika

- **povolání herec**

Děti si přichystaly a zahrály nám představení na libovolné téma.

Centrum manipulační a stolní hry

- **výrobce šperků**

Děti z nachystaných podzimních plodů vyráběly šperky.

Pokusy a objevy

- **povolání vědec**

Děti hledaly odpovědi na jednu ze tří otázek. Nejprve zkoušely přijít na odpověď samy, když se jim to nedařilo, otevřely si obrázkový návod s cestou k řešení.

Proč některé bukvice plavou a jiné jdou ke dnu?

- do hrnce s vodou dáme semena bukvic, pak na jednu kopičku vyndáme plovoucí na druhou potopené a jejich rozříznutím zjistíme, jaký je mezi nimi rozdíl (plné, prázdné).

Jak zjistíme, že semena obsahují olej?

- umeleme semena na mlýnku na mák, hmotu rozetřeme na papír v nějakém obrazci a setřeme, pak přetřeme vodovými barvami a mastná místa nám zůstanou bílá
- povaříme bukvice 20 min., necháme vychladnout a olej se usadí na hladině

Co způsobuje, že se šiška otevírá a zavírá?

- namočíme ji a dáme na topení

Centrum kostky

- **povolání architekt a zedník**

Děti si nejprve nakreslily, jak by měla jejich stavba vypadat a pak ji zrealizovaly z libovolného materiálu (lego, kostky, molitanové kostky, magnetická stavebnice).

A teď se půjdeme podívat, kdo se nám stará o les.

Setkání s lesníkem – člověk, který má jako svou profesi péči o les. Aby se v lese orientoval, používá mapu. Vyzná se v pěstování lesa, ví, kde jaký strom nejlépe poroste, ví jak stromy ochránit, kdy je čas je pokácet a vysázet místo nich nové. On sám tu práci ale nedělá, jenom ji plánuje a rozděluje mezi ostatní lidi. Stará se o lesy jejich majitelům. Je to takový lesní král, který rozdává práci svým poddaným. Děti se ptaly na to, co je zajímavé.

Pak jsme se šli podívat na bílé a modré stromečky. Kdo barví v lese stromečky a proč? Podíváme se, jak **lesní dělníci** natírají jehličnaté stromky proti okusu zvěře, listnaté stromky chrání stavbou oplocenky.

Lesníkovi v ochraně lesa pomáhají i některá zvířata, půjdeme se podívat, kde bydlí jedno z nich. Šly jsme ke stromu s douškou datla.

Hra na datla - našli jsme si každý klacek jako dlouhý zobák, létali po porostu a hledali strom s odlupující se kůrou (napadený lýkožroutem). Pak jsme pomalu přejížděli klackem po kůře a hledali larvy, na moje tlesknutí byla larva nalezena a datlové začali ťukat zobákem do stromu, až se dostali k larvě a sezobli ji.

Hra „Nájemníci stromů“ (kolektiv autorů, 2008) – na stromy jsem rozvěsila kapsičky, děti se rozdělily na ptáky a hmyz 1:2, hmyz dává kartičky do kapsiček (smí nést max.2) a ptáci po jednom odnáší do hnízda. Pak měníme poměr hmyzu a ptáků a sledujeme, jaký to má vliv na napadení stromů.

STŘEDA

Improvizovaná simultánní pantomimická ilustrace na píseň „Datel“ (Svěrák, Uhlíř, 2003)

Když datel, doktor stromů, se vracel z práce domů, tu smrk mu hlásil naštvaně, že prej ho píchá na straně. Ty, poslyš, milý smrku, tebe buď bolí v krku a nebo píchá v podkoří, jsme chudáci my doktoři. Datel, datel, datel, léčí za pakatel. Je to doktor lesní, všechny nemoce sní. Choroby veškeré, okamžitě sežere. I když ho zobák bolí, jak léčil po okolí, i když ho bolí hlavička, a bodla by mu kávička. I když mu dobře není, dá ucho k tomu kmeni, neb když měl v Praze promoci, všem stromům slíbil pomoci. Datel, datel, datel, léčí za pakatel. Je to doktor lesní, všechny nemoce sní. Choroby veškeré okamžitě sežere. Choroby veškeré okamžitě sežere.

Prohlédli jsme si hnízdo na stromě se dvěma vstupními otvory, vystavěného z větví, utěsněného lýkem a vevnitř vycpané mech, trávou a izolační vrstvou z kůry. Děti dostaly

Slovní hádanku: **Ráda šplhá pro šišky, s chutí louská oříšky. A když jich pár rozlouskne, cvičí, proto neztloustne.** (veverka)

Hmatová hádanka: děti si nasadily přes oči pásku a dostaly do ruky postupně smrkovou a borovou šišku a pak semínka z nich. Kdo věděl, co drží, položil si ruku na hlavu.

Nechala jsem děti vymýšlet, jak můžeme získat ze stromů šišky, ze kterých pak získáváme semínka pro pěstování nových stromečků. A pak jsme si představili další povolání - **sběrače šišek** a sledovali, jak vyleze na strom a trhá šišky do pytle.

ČTVRTEK

Báseň „O veverkách z lesíku“ (Pospíšilová, 2009) s **improvizací**. Četla jsem jim básničkový příběh

a děti ho sehrály. **Dvě veverky spolu v lese, dováděly, honily se. Cecilka i Karolína, každá z nich je velmi líná. Hodně práce všichni mají, než oříšky rozlouskají. Bukvice i kousky hub, ve spíži jsou, co by dup. Karolínka s Cecilkou, ve své skrýši tiše jsou. Vesele si povídají a práci se vyhýbají. Děti jsem proměnila na skupinku líných veverek, které jenom dovádí a skupinu ostatních pilných zvířátek, které sbírají jídlo. „Brzy přijde mráz a chlad, budete mít v zimě hlad. Místo toho schovávání, pusťte se do pomáhání“.** Zvířátka hrozí. **Veverky však nedbají, do práce se nedají, a ostatní v pilné práci, jsou jim jenom pro legraci. Veverky se ostatním smějí. Horká židle** – proč si veverka nechceš dělat zásoby na zimu? Proč se vysmíváš? **Zima přišla příliš brzy, to veverky velmi mrzí. Marně plody hledají – k jídlu už nic nemají!** Štronzo **Vnitřní hlasy** – jak se teď asi veverky cítí? Jsou smutné – každý předvedeme co nejsmutnější veverka. Na co asi myslí? **Cecilka i Karolínka, s pláčem myslí na semínka. V bříšku už jim kručí hlady, tak chtějí jíst s kamarády. Živý obraz** – nechala jsem dvě veverky a dvě zvířátka, ostatní děti si sedly, veverky šli prosit o jídlo a zvířátka měla nějak zareagovat. Nic jim nedala. A jak se zachovala zvířátka v básničce? **Ti však dvířka zavírali, ke stolu je nepozvali! Moc dobře si vzpomínali, jak se ty dvě posmívaly. „Zlobivé jste obě byly! Už jste se všem omluvily? Hned to běžte napravit, pak budete jídlo mít. Veverky, se omluvily zvířátkům. Lenost, ta se nevyplácí – všichni musí mít svou práci! Ten, kdo nechce pracovat, ten bude mít jistě hlad.** Odčarovala jsem zvířátka zpět na děti.

Diskuse – proč musíme pracovat? Závěr: abychom se měli dobře.

Půjdeme se podívat, kdo musí ještě pracovat v lese, abychom mohli mít doma dřevěný nábytek, hrát si s dřevěnými hračkami, mohli topit dřevem nebo malovat dřevěnými pastelkami.

Hra - pařezový zámek (Vondrová, 2001) – děti nasbíraly přírodniny, položily je vedle pařezu, který jsem přikryla šátkem. Utvořili jsme kolem něj kolečko a já vyprávěla „*Uprostřed lesa stál kdysi nádherný zámek, stalo se však, že ho jednoho dne zaklel zlý čaroděj do velkého pařezu. Co všechno bylo v zámku zakleto?*“ Dítě vybralo předmět z hromádky, položilo ho na pařez a řeklo, co to bylo.

Práce se zástupnými předměty – děti ve dvojicích až čtveřicích, každá skupinka měla svůj pařez a hrála na něm s přírodninami svůj pohádkový příběh.

A teď se půjdeme podívat, kdo nám v lese dělá takovéto pařezy.

V lese byla ukázka těžby souší a jejich zpracování (z dostatečné vzdálenosti). Představili jsme si práci **těžaře (dřevorubce)**, povídali si s ním o jeho práci, jak se musí chránit, děti si vyzkoušely ochranné pomůcky, potěžkaly pilu. Jak se změnil způsob těžby od sekyry, ruční pily přes motorovou. Děti si vyzkoušely přeřezat poleno dvoumužnou pilou.

Děravé rytmy (D'andrea, 1998) – postavili jsme 4 polínka a vytleskávali 4 doby, pak jedno položili a tuto dobu při tleskání vynechali, potom vyťukávali na klacíky, kamínky o sebe.

Chodili jsme po kmeni jako po **kladině**, ze špalíčků a kulatiny si postavili nízkou

překážkovou dráhu, kterou jsme následně zdolali. Děti stavěly špalíky od nejnižšího po nejvyšší.

Podívali jsme se na přibližování dříví koněm k lesní cestě a povídali jsme si s **kočím** o jeho zaměstnání. **Hra** – děti si uvázali kolem pasu provázek s přivázaným klackem a museli projít vyznačenou trasu, aniž by se klackem dotkly jediného stromu.

PÁTEK

„**Příběh smrčku**“ – na motiv povídky „Belinda“ od K. Rühling – děti měly rozdělené role (sběračů šišek, lesníka, lesních dělníků,...), předváděly, co jsem vyprávěla v příběhu a dostávaly prostor, aby ostatním samy pověděly co a proč dělají. Děti využily zkušenosti z celého týdne.

Starý smrk vypráví svůj příběh, který začíná utržením šišky sběračem, která v pytli putovala do semenářského závodu, kde z šišky vypadlo semínko, z toho v lesní školce vypěstovali sazeničku, tu vysadili v lese, les ochraňovali před buňkami, zvěří, vychovávali ho, až z našeho semínka vyrostl dospělý smrk. Ten potom pokáceli a vyrobili z něj židličky, na kterých sedíme.

Šli jsme se podívat na lesního dělníka, který sází stromy. Každé dítě si vysadilo jeden stromek.

Dětem, které neznaly příběh o Zvonilce, jsme ho společně povyprávěli a před návratem do školky si děti hrály na víly. Některé něco vyráběly, barvily listí stromů, jiné dělaly vítr a sfoukávaly listí ze stromů,...

Použitá literatura:

D'ANDREA, Floriana: *Rozvíjíme hudební vnímání a vyjadřování*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-232-7

KOLEKTIV AUTORŮ: *Hrajeme si na přírodu*. Brno: Lipka 2008. ISBN 978-80-254-2327-1

POSPÍŠILOVÁ, Zuzana: *O veverkách z lesíku*. Říčany u Prahy: JUNIOR, 2009. ISBN 978-80-7267-381-0

RÜHLING, Karin: Belinda. In: *Bayerische forstverwaltung* [online]. Dostupné z: [http://www.erlebe-](http://www.erlebe-bruderwald.de/fileadmin/templates/bruderwald/images/pdf_spiele/Bruderwald_S_12_Hoer_mal_und_traeum_mal_erweitert.pdf)

[bruderwald.de/fileadmin/templates/bruderwald/images/pdf_spiele/Bruderwald_S_12_Hoer_mal_und_traeum_mal_erweitert.pdf](http://www.erlebe-bruderwald.de/fileadmin/templates/bruderwald/images/pdf_spiele/Bruderwald_S_12_Hoer_mal_und_traeum_mal_erweitert.pdf)

SVĚŘÁK ZDENĚK, UHLÍŘ JAROSLAV: *...zažít krachy – NEVADÍ: Datel* [CD]. B&m Music, 2003.

SVOBODOVÁ, Eva, ŠVEJDOVÁ, Hanka.: *Metody dramatické výchovy v mateřské škole*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0020-8

VONDROVÁ, Petra: *Výtvarné techniky pro děti*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-583-0

Zdroj: EYBLOVÁ, Andrea. *Dramatické činnosti - Profese v mraveništi i mimo něj*. České Budějovice: 2017. Siminární práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Fakulta pedagogiky a psychologie.